

AMERİKAN ARŞİV VESİKALARINDA BÜYÜK TAARRUZ

Hikmet ÖKSÜZ*
İsmail KÖSE**

ÖZ

I. Dünya Savaşı sonrasında galipler tarafından oluşturulan sömürü düzenine dayalı emperyalizmin kendi içindeki tutarsızlıklar nedeniyle uzun süre ayakta kalamayacağı belliydi. Yeni düzene ilk başkaldırı Milli Mücadele'dir. Milli Mücadele'nin başarısı Büyük Taarruz, ismiyle müsemma bir dikkat ve özenle hazırlanmıştır. İngiltere'nin askerî, istihbarat ve siyasi desteğine sahip Yunan Ordusu, 1921 yılı sonunda Afyonkarahisar-Eskişehir-Bilecik-Mudanya cephe hattında durdurulabildi. Yunan Ordusu, işgal ettiği cephe hattında güçlü savunma sistemleri kurarak durumunu sağlamlaştırmaya çalıştı. Hemen bütün gücünü son yıllardaki savaşlarda tüketmiş olan Türk Ordusu'nun işgalcileri Türk topraklarından atmak için tek hamlelik şansı vardı. Büyük Taarruz adı verilen bu hamle işgalcileri üç haftadan daha kısa sürede Anadolu'dan söküp atmıştır. Büyük Taarruz ile ilgili çok sayıda Türkçe kaynak ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanan Harp Cerideleri mevcuttur. Buna karşın bu kadar önemli bir askerî hareketin farklı kaynaklardan değerlendirilmesi ilmî metodoloji açısından esash bir gerekliliktir. İşgalcilerin planlarını, beklentilerini, taarruz esnasındaki durumu ve Türk Ordusu'nun ilerleyişini detaylı bir şekilde nakleden Amerikan Askerî Arşiv Vesikaları bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Amerikan vesikaları her ne kadar olayları Yunan bakış açısına göre ele almış olsa da tarihe ışık tutacak, birinci elden bilgilere ulaşmasını sağladığı için incelenmeye değer görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Küçük Asya, Türkler, Yunanlılar, savaş

THE TURKISH GREAT OFFENSIVE AS REPORTED IN AMERICAN ARCHIVAL DOCUMENTS

ABSTRACT

Turkish national struggle after World War I represented a major resistance movement against the colonial imperialism of the victors. The Turkish "Great Offensive" marked the closing chapter of this national struggle, and its activities were characterized by special attention and secrecy. Thus, the Turkish Great Offensive is known as a significant event in the post-WWI era. The Greek Army, which had British military, intelligence, and political support, could have occupied a line between the Turkish cities of Afyonkarahisar, Eskişehir, Bilecik, and Mudanya at the end of 1921. The Greek front at this line was powerful enough to block a strong army. The Turkish Army had lost almost of its all power during the wars of the previous decade, and it had only one opportunity to drive the enemy out of the heartland. That opportunity was called the Great Offensive, which was intended to expel from Anatolia all invaders in a period of less than three weeks. In addition to Turkish General Staff who had published battle reports, numerous Turkish sources have documented the events

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, h.oksuz@ktu.edu.tr

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismailkosetr@ktu.edu.tr

of the Great Offensive. Nevertheless, such an important historical event should be methodically analyzed by using various sources. United States archival documents provide information on the invaders' plans, expectations, and conditions during the offensive staged by the Turkish Army. Although the US archival documents evaluate the events by focusing on the Greek perspective, the reports bear first-hand information on the Turkish Great Offensive. Therefore, the American archival documents are used in this study.

Keywords: Great Offensive, Asia Minor, Turks, Greeks, battle

Giriş

Dünya tarihindeki ilk büyük harp olan I. Dünya Savaşı (Harbi Umumi) sonrasında galipler kendi çıkarlarını sürdürülebilir kılmak ve daha fazla kaynağa ulaşmak için yeni bir sistem oluşturdular. Bu düzende mağluplara, kendilerine dayatılan şartları kabul etmekten başka çare bırakılmadı. Amerika Birleşik Devletleri Monroe Doktrini doğrultusunda tekrar izolasyonist politikalara döndüğünden, Savaş sorasının tartışmasız muktediri İngiltere idi. İngiltere, 1919 yılında dünyanın üçte birini müstemleke haline getirmiş, bir tarafı yeryüzünün kuzeybatı ucunda Kanada'ya diğer tarafı güneydoğu ucunda Avustralya'ya uzanan devasa bir sömürge imparatorluğu görünümündeydi. Aynı zamanda en fazla Müslüman sömürgesi olan devletti. Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve onun gibi düşünenlerle işbirliği içinde İslam'ın en güçlü devletine sahip olan Türklere, sömürgelerindeki Müslümanların ümitlerini kırarak bir ders vermek istiyordu. Nitekim dönemin Başbakanı Lloyd George hatıratında, “İngiltere'ye savaş ilan ettiği için Osmanlı Devleti'ne etkili bir darbe vurarak, Türklerin Müslümanlar üzerindeki prestijini sarsmak istediklerini” itiraf etmektedir.¹ Şerif Hüseyin ve Arap kabileleri Harbi Umumi başlamadan önce İngiltere ile temasa geçmişlerdi.² Çanakkale'de Türk milletine vurulamayan darbe, savaş sonrasında realist politikasında Lloyd George Hükümeti tarafından Yunanistan'a Anadolu'nun işgali için sağlanan koşulsuz destekle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Türk Milleti son yüzyılı savaşlarla geçirmiştir. Tamamı 19. yüzyılda gerçekleşen Sırp İsyanı, Yunan İsyanı, Mısır İsyanı, Kırım Savaşı, 93 Harbi, Yunan Savaşı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Trablusgarp Savaşı, Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu seri; hizmetin aşgarisine mecbur bırakılıp, yükün azamisini taşıyan Anadolu'nun insan gücünü kırmış, eldeki ekonomik kaynaklar tüketilmişti. Lloyd George, “Türklerin iyi idare edildiklerinde yenilmez savaşçılar olduklarını” biliyordu. Bu durumu hatıratında dile getirmektedir. Ümidini; Arap isyanının sonuçlarına, Balkan Savaşları'ndaki yenilgiye, Osmanlı devletinin harabeye dönmüş siyasi yapısına ve çağın çok ötelinde kalmış endüstriyel geriliğine bağlamıştı.³

Viyana Bozgunu (1683) sonrasındaki ilk esaslı ileri harekât olan Büyük Taarruz, askerinin önemli bir kısmının ayağında yürüyecek çarığı bile olmayan bir orduyla gerçekleştirilmiştir. Öyle ki Büyük Taarruz öncesindeki ileri yürüyüşte Batı Cephesi tümenlerindeki askerlerin önemli kısmının ayaklarında zemin vuruğuna bağlı yaralar oluşmuştur.⁴

¹ *War Memoirs of David Lloyd George*, C. IV, Ivor Nicholson & Watson: London, 1934. s. 1802-1804.

² İngiltere'nin Arap yarımadasında Savaş öncesi ve Savaş esnasındaki faaliyetleri için bkz. İsmail Köse, *Hicaz İsyanı*, Selis Yayınları: İstanbul, 2014.

³ *War Memoirs of David Lloyd George*, s. 1803.

⁴ Bkz. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 1,

Milli Mücadele ile ilgili Genelkurmay Başkanlığı harp tarihi ve cephe tebliğleri dâhil çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Milletler, tarih yazarken genellikle başarısızlıklarını kabul edilir hale getirmeyi, başarılarını ise olduğundan büyük göstermeyi tercih ederler. Düşman güçlerini mevcuttan fazla, kendi güçlerini mevcuttan az yazarlar. Böylece yenilgi meşrulaştırılırken, zaferdeki şan ve şeref daha değerli hale getirilir. Harp tarihi yazıcıları objektif olsalar da bu beynelmil kural okuyucuların bilinçaltındaki soğuk varlığını korur. Aynı dönemde yazılmış tarafsız ya da en azından savaşa dâhil olmayan tarafların görüşleri belirtilen noktada etkili doğrulama araçlarıdır. Türkçe kaynaklara ek olarak, Anadolu'daki mücadele ile ilgili, bu dönemde Anadolu'da bulunan Batılı gözlemciler tarafından da detaylı kayıtlar kaleme alınmıştır.⁵ Fakat her millet gibi Avrupalı tarih yazıcıları da, gözlemlerini yazıya dökerken genellikle inanç asabiyeti ve taassubu ile hareket etmişlerdir.

Yukarıdaki keyfiyete karşın, bir kısmı subay olan Batılı görevliler tarafından yazılan raporların satır aralarında yapılacak dikkatli bir bakış, okuyucuya pek çok vaka hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Milli Mücadele esnasında Anadolu'da tarafsız Batılı devlet yok gibidir. İtalyanlar, Yunanlılara kızgın oldukları için kısmen nötr-pasif bir tutum almışlardı, kalanların hemen tamamı gönlünde Yunan zaferini arzuluyordu. Dönemin Batı menşeli raporları incelenirken zikredilen gerçek göz önünde tutulmalıdır. Bu çalışmada, Amerikan Ulusal Arşivleri'nde (*NARA*) bulunan ve erişime açık olan tarihi vesikalardaki Büyük Taarruz ile ilgili kayıtlar ele alınacaktır. *NARA* Arşivi'nde saha raporlarına ek olarak, Büyük Taarruz hakkında Amerikalı Piyade Yüzbaşı Carl B. Wilson tarafından 1930'lu yıllarda kaleme alınan bir değerlendirme ile Taarruz esnasında Anadolu'da bulunan Amerikalı askerî görevlilerin raporları, el çizimi harita ve cephe krokileri de yer almaktadır.⁶

Milli Mücadele esnasında Anadolu'daki gidişatı takip eden Amerikalı subaylar Yunan Ordusunu yakından, Türk Ordusunu ise elde edebildikleri bilgiler ve ikincil kaynaklardan izlemişlerdir. Piyade Yüzbaşı Carl B. Wilson, Büyük Taarruz ile ilgili değerlendirmesini hazırlarken; Halide Edip Adıvar, İstanbul'daki Ermeni Askeri Ataşesi, Edward M. Earle, Grace Wilson, Winston Churchill, Sir Valentine Chirol ve Amerika'nın Atina Askeri Ataşesinin kayıtlarından yararlanmıştı. Saha raporlarıysa, olayların gerçekleştiği anda büyük oranda gözlem ve birinci elden bilgiler değerlendirilerek kaydedilmiştir.⁷ Yukarıda açıklanan bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı; Milli Mücadele ile ilgili farklı bir kaynağı, Amerikalı bir subay tarafından yazılan değerlendirmeyi ve dönemin saha raporlarını araştırmacıların dikkatine sunmaktır.

Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1967.

⁵ *NARA*, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁶ *NARA*, Records of the War Department General and Special Staff, Military Intelligence Division "Regional File", 1922-1944. Box No. 3056 (bundan sonra *NARA*, Box No. 3056).

⁷ Halide Edip Adıvar, *The Turkish Ordeal*, The Century Company: New York, 1928; Armenian Military Attache, Constantinople, Turkey, *War Detp. G-2 Reports, Covering the Greco-Turkish War during the Years 1921-22*; Edward M. Earle, *Turkey, The Great Powers and the Bagdad Railway*, The MacMillian Co., July 1923; Grace Wilson, *Turkey, To-Day*, Hutchinson & Co., London, 1928; Winston Churchill, *The Aftermath*, Charles Scribner's Sons, New York, 1929; Sir Valentine Chirol, *The Turkish Empire, 1914-1922*; American Military Attache, Athens, Greece, *War Detp. G-2 Reports, Covering the Greco-Turkish War during the Years 1921-22*.

1. Büyük Taarruz'a Hazırlık

Anadolu'da Yunan işgali, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan Ordusu'nun İzmir'e çıkmasıyla başlamıştır. Yunan Kralı Konstantin, İzmir işgalinden 18 ay sonra, 1920 yılının sonunda Venizelos seçimleri kaybedince tahta çıkmıştır. Amerikan arşiv kayıtlarına göre; tahta yeni çıkan Kral Konstantin, İmparator I. Konstantin'e özenerek ondan 16 asır sonra Doğu Roma'yı (Bizans'ı) yeniden kurma hayalleri içindeydi. Konstantin, 1921 yılı Mart ayından itibaren Anadolu'ya yeni birlikler göndermeye başladı. Bu takviyelerle işgalci Yunan Ordusunun asker sayısı 180.000'e ulaştı. Yunan takviyelerine karşın, ilk başta Türk Ordusu Yunan işgal güçleri karşısında batı cephesinde 60.000; Fransa'ya karşı güney cephesinde (Kilikya) mücadele eden birlikler 25.000 olmak üzere toplam 85.000 askerden ibaretti.⁸ Amerikan askerî belgeleri tarafından da hemen hemen teyit edilen bu durum, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk gücünün Yunan Ordusunun yarısından bile daha az olduğunu göstermektedir.

Yeni birliklerle takviye edilen Yunan Ordusu, 23 Mart'ta Eskişehir-Afyonkarahisar cephesini yarmak için taarruza geçti. Amerikan belgeleri, Fransa ile 11 Mart'ta anlaşma sağlandığından güney cephesi (Kilikya) cephesindeki 25.000 kişilik Türk gücünün, Yunan cephesindeki ana birliklere katılmak üzere serbest kaldığını bildirmektedir. Bekir Sami Bey'in yaptığı bu antlaşma TBMM tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Belirtilen nedenle Amerikan vesikalari tarafından verilen bilgi hatalıdır. Zira Fransa ile 9 Haziran'da başlayan müzakereler Sakarya Savaşı sonrasında sonuçlandırılıp, bu devletle 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır.⁹

Amerikan belgelerinin iddia ettiği gibi güney cephesindeki güçler serbest kalsa bile, ulaşım ve nakliye imkânlarının sınırlı olduğu Anadolu'da bu birliklerin kış şartlarında Anadolu'daki orduya katılmaları en iyi ihtimalle birkaç aylık bir zaman gerektirmekteydi. Güney cephesinin tamamen boşatılması da olası değildi. Üstün kuvvetler karşısında savaşarak Sakarya nehrinin doğusuna çekilmek zorunda kalan Türk Ordusu, Eskişehir-Kütahya savaşları esnasında 60.000 rakamını aşmamıştır, Yunan Ordusu 180.000 asker civarında olduğu için simetriden yoksun kuvvet dengesi üçte biri oranındadır. Bu durum Amerikan arşiv vesikalari tarafından da teyit edilmektedir.¹⁰

Yunan Ordusu ilk olarak, Uşak'ın 30 km. doğusuna kadar ilerledi. Anadolu işgalinde Yunan Ordusunun kesin zafer kazandığı tek savaş olan 1921 yılı Temmuz'daki çarpışmalar sonrasında Yunan güçleri; bir ucu kuzeyde İzmit-Gemlik, diğer ucu Bozdağ sırtlarından Seyitgazi-Afyonkarahisar hattının 40 km. doğusuna uzanan çizgi üzerinde savunma cephesini kurdu.¹¹ Kütahya-Eskişehir savaşlarıyla Yunanistan, Anadolu içinde kuş uçuşu ortalama 200 km'lik bir mesafede esaslı bir ilerleme kaydetti. Böylece 1921 yılı Temmuz ayında Anadolu'nun yaklaşık üçte biri Yunan işgali altına girmiş oldu.¹²

Dönemin Amerikan vesikalari; İzmir'in işgalinden itibaren Anadolu içinde kuş uçuşu 500 km. ilerleyerek ana üsten uzaklaşan işgalcilerin önünde iki seçenek

⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁹ Bkz. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994. s. 120-136.

¹⁰ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹¹ İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992. s. 1.

¹² NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

bulduğunu bildirmektedir. İlk seçenek: İzmit-Seyitgazi-Afyonkarahisar hattında durarak güçlü bir savunma kurup daha sonra ileri harekâta girişmekti. İkinci seçenek ise zafer rüzgârını değerlendirerek Anadolu içine doğru ilerleyip Türk Milliyetçilerine [Milli Mücadele] ölümcül son darbeyi vurmaktı.¹³

Kütahya-Eskişehir Savaşları sonrasında Yunan güçleri Sakarya nehrinin doğu yakasına geçerek birkaç önemli müstahkem mevki ele geçirmeyi başardı. Yunanlıların hedefi Milli Mücadele'nin kalbi Ankara'ydı. Sakarya'nın güneyinde toplanan Türk Ordusu Yunan ilerleyişini durdurarak düşmanın moral motivasyonunun bozulmasını sağladı. İki hafta süren şiddetli çarpışmalar sonrasında Yunanlılar, Afyonkarahisar-Eskişehir hattına geri çekilmek zorunda kaldı. Yunan güçleri 23 Eylül'de işgal ettikleri yerlerin tamamını terk ederek Ağustos saldırısının başladığı hatta geri çekildiler.¹⁴

İngilizlerin yönlendirmesindeki Yunanlılar kararlarını ilerlemeden yana kullanarak 1921 yılı 12-13 Ağustos'unda yeni bir saldırı başlattı. Amerikan gözlemcileri tarafından Washington'a gönderilen raporlarda, Eskişehir işgal edilirken 5.000 Türk askerinin esir alındığı, bir o kadarının da öldürüldüğü kaydedilmektedir. Raporda metni kaleme alan subayın Yunan ilerleyişinden duyduğu memnuniyet ve şevk açıkça görülür. Rapor, Yunan Ordusu'nun çok iyi savaştığını ve moralinin yüksek olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

Sakarya muharebeleri 23 Ağustos 12 Eylül tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Amerikan vesikalarındaki bilgiler muharebeler öncesindeki kısa süreli çatışmalar olmalıdır. Amerikan vesikalarının Sakarya Savaşı öncesindeki bu çarpışmalardan Yunan zaferi şeklinde bahsetmesi, Yunan propagandasına Atina'daki Amerikan Askeri Ataşesinin de inandığını göstermektedir. Oysa Yunanlılar, Eskişehir-Kütahya Muharebeleri ve Afyonkarahisar çarpışmalarındaki küçük çaplı birkaç başarı haricinde ve bir bütün olarak Sakarya Muharebelerinde herhangi bir zafer kazanamamışlardır.

Genelkurmay Başkanlığı tebliğlerinde, Yunan Ordusunun Kral Konstantin tarafından verilen ilk hedef Ankara emriyle, 14 Ağustos'ta Eskişehir hattından ileri doğru harekete geçtiği, 22 Ağustos'ta Ilica Deresi güneyine ulaşan Yunan birliklerinin ertesi gün Türk birliklerini kuşatmaya çalıştığı kaydedilmektedir. Bu tarihten itibaren 22 gün ve gece aralıksız süren çarpışmalar neticesinde iki taraf da önemli kayıplar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa tarihi, "*Hattı müdafâ yoktur, sathı müdafâ vardır, o sathı bütün vatanıdır...*" sözünü Sakarya çarpışmaları esnasında söylemiştir. Bundan sonra başlayan karşı taarruzlarla Yunan ordusu Sakarya Nehri'nin batısına atılmıştır.¹⁶ 1921 yılının Mart-Eylül ayları arasında yaşanan çarpışmalarda Yunan ordusunun taarruz gücü kırılmıştır. Yunan kamuoyuna Afyonkarahisar'daki küçük çaplı zaferler büyük başarılar gibi yansıtılarak, Sakarya mağlubiyeti önemsizleştirilmeye çalışılmaktaydı.¹⁷ Oysa cephe durum farklıydı.

Viyana Kuşatması sonrası başlayan büyük gerilemenin sona erip, ilk esaslı taarruz sayılabilecek harp, Sakarya Savaşı sonrasında yaşandı. Amerikan kayıtları, Sakarya Meydan Muharebesi'ni kaybeden Yunan Orduları Başkomutanı General Papulas'ın,

¹³ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁴ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁵ NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

¹⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz...*, s. 3-4.

¹⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

güçlerini Sakarya Nehri'nin batısına çekip, Sakarya'yı Türk Ordusu ile kendi birlikleri arasında doğal bir hat olarak kullanmak zorunda kaldığını kaydetmektedir. İngiliz yardımıyla güçlendirilen Yunan Ordusu, Sakarya'dan güneye bir sur gibi dizildi. Yunanlıların kuzeydeki birlikleri Mudanya'dan Afyonkarahisar'a, güney kısmı ise İzmir'e doğru yayıldı ve yaklaşık 650 km. uzunluğunda bir hat oluşturuldu. Mevcut cephane ile 65 km'lik bir hat oluşturabilen Türk Ordusunun, büyük kısmı İngilizler tarafından sağlanan makineli tüfek ve topçularla tahkimli düşmanın bu demir surunda gedik açabilmesi hemen hemen imkânsız görünüyordu.¹⁸

Amerikan vesikalarına göre; Türkler için en etkili saldırı noktası Yunanlıların harp stratejileri açısından sene başında General Trikopolis'in de öngöründe bulunduğu Afyonkarahisar'dı. Türkler açısından bu kentin alınabilmesi durumunda bol miktarda askerî malzeme ele geçirilebilir, düşmanın iletişim hatları da koparılabilirdi. Bu süreçte Trikopolis haricindeki Yunan askeri erkânı Türk Ordusunun kendilerine taarruz edebilecek kudretten yoksun olduğunu düşünüyordu.¹⁹

Sakarya'daki zafer sonrasında Yunan Ordusu takip edilip ona kesin darbenin vurulması düşünülmüştür. Fakat gerek cephane yetersizliği gerekse askerî eksiklikler nedeniyle bu düşünce hayata geçirilememiştir. Sakarya Meydan Muharabesi sonrası, Ekim 1921 ile 1922 yılı ayları arasındaki dönemde iki ordu arasında resmen savaş durumu devam etmesine rağmen fiilen ciddi bir çatışma yaşanmadı. Her iki taraf da bulunduğu hattı koruyarak beklemeyi tercih etmekteydi. Bu dönemde Yunanistan'da Kral taraftarları ve karşıtları arasındaki siyasi bölünmüşlük hüküm sürüyordu.²⁰

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları da bu dönemde eş zamanlı olarak Milli Mücadele karşıtlarıyla mücadele etmekteydi. TBMM'deki Muhalifler, Türk Ordusu'nun taarruz kudretinde olmadığı iddialarını ortaya atarak Mustafa Kemal'i yıpratmaya çalışıyorlardı.²¹ Mustafa Kemal, zaferi kazanırsa lider olacaktı, kazanamazsa O ve Türk milleti sonu belli olmayan bir savrulma daha yaşayacaktı. Son savaşta sığınak Anadolu idi, Milli Mücadele başarısız olduğunda büyük olasılıkla Hint Müslümanları ve Orta Asya Türklerinden başka Türk milletine yardım edecek hiç kimse olmayacaktı. Anadolu'da kanlı çarpışmaların yaşandığı esnada Arapların bir kısmı; İngiltere ve Siyonistler tarafından kendilerine biçilen sömürge rolünden habersiz Osmanlı'dan kurtuluş kutlamaları yapıyordu.²²

Sakarya'nın batısında güçlü bir savunma hattı oluşturan Yunan Ordusu Türk Genelkurmay tebliğlerine göre; 180.000 asker, 88.000 tüfek, 3.000 makineli tüfek/mitralyöz ve 300 toptan oluşuyordu. Son yüzyılı savaşlarla geçirmiş ve Büyük Harp yorgunu Türk askerinin hemen yarısı zaferden ve gelecekte ümidini keserek firar edip köyüne dönmüştü. Bu nedenle Türk Ordusu, 92.000 asker, 48.000 tüfek, 819 makineli tüfek/mitralyöz ve 145 toptan oluşuyordu. İki ordu arasındaki asimetrik güç farkı Sakarya sonrasında biraz daha artmıştı.²³

Amerikan arşiv kayıtlarına göre; 1922 yılı Ağustos ayında ne Yunan Ordusu ne de Türk Ordusu diğere karşı kesin zafer kazanabilecek bir üstünlüğe sahipti. Yunan

¹⁸ NARA, Operations in Anatolia, Spet, 26, 1921. Box No. 3056.

¹⁹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

²⁰ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

²¹ *Nuuk*, (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005. s. 449-451.

²² Bkz. Köse, *age.*, *passim*.

²³ Görgülü, *a.g.e.*, s. 1.

Ordusu'nun Sakarya'daki mağlubiyetine rağmen işgalciler doğruya doğru ilerleyerek Ankara'yı işgal etmek için büyük bir istek duyuyorlardı. Yunan Ordusu üç yıldır Anadolu'daydı. Lloyd George'un, Halifeliği hâlâ elinde tutan Türkleri yenme hırsına aldanıp intikam rüzgârına kapılmış, sonu belirsiz bir maceraya atılmışlardı. İşgalin haftalık maliyeti 300.000 İngiliz Sterlini tutuyordu. Bu yüzden Yunan maliyesi iflas etmişti, subayların ve askerlerin maaşları ödenemiyordu. Askerlerin aylarca maaş alamadıkları oluyordu.²⁴

Amerikan belgeleri, Yunan yenilgisini haklı göstermek amacıyla asker ve subayların Ankara'yı alsalar bile savaşın bitmesine yönelik ümidi kaybettiklerini, Müttefiklerin ise Yunanistan'a yardım etmediğini kaydetmektedir. Müttefiklere göre; Yunanlılar işgal ettikleri yerleri ellerinde tutmak ve İzmir'e sahip olmak istiyorlarsa bunu kendileri yapmalıydılar.²⁵ Oysa Lloyd George Hükümeti aktif olarak Yunanistan'a yardım etmekteydi. Amerikalı saha görevlileri büyük olasılıkla bu yardımları yetersiz görerek yukarıdaki tespitte bulunmuşlardır.

Amerikan kaynaklarında Anadolu'daki Yunan işgaliyle ilgili önemli bir tespitte bulunularak, "*Yunanlılar koparabileceklerinden fazlasını ısırmışlardı.*" denilmektedir. Amerikalılara göre; Yunan Ordusu ve Hükümeti Sakarya yenilgisi sonrasında ikiye ayrılmıştı: (1) Savaşın çok maliyetli olduğu, bu yüzden barış yapılarak asgari kazanımların korunması gerektiğini düşünenler. (2) Üç yıldır harcanan para ve ölen Yunan askerlerinin anısına saygısızlık yapıp İzmir terk edilerek Yunanistan'a dönmemeye kararlı olanlar. İkinci görüşteki Yunanlı subaylar, kendilerine çekilme emri verilse bile Anadolu'dan çıkmayacaklarını Atina'ya bildirmişlerdi. Şayet Atina, geri çekilme emrinde ısrarcı olursa, bu subaylar Anadolu'da kalıp Mustafa Kemal'in yaptığı gibi gönüllülerden oluşan bir ordu kuracaklar ve Türklere karşı savaşarak işgale devam edeceklerdi.²⁶

Amerikan belgelerinde yer alan bu bilgi dikkat çekicidir. Hükümetinden emir almayan ya da bu emre karşı çıkan bir ordu siyasi ve askerî literatürde asi, başıbozuk güç kategorisine girer. Oysa subayların isyan kokan söylemleri Atina'daki savaş taraftarlarınca kahramanlık ve vatanseverlik olarak karşılanıyor, isyan emareleri gösteren subaylar çoğunluk tarafından destekleniyordu.²⁷ Bu gelişmeler içinde Anadolu işgal güçlerine komuta eden General Anastasios Papulas görevden alınarak, yerine Yorgo Hacıanestis getirildi. Yunan Hükümeti, Papulas'ın yaş haddinden dolayı emekliliğini istediğini ilan etti. Oysa, görev değişikliği tamamen siyasi gerekçelerle yapılmıştır. Zira Yunan Orduları Başkomutanı Papulas, Atina'ya savaşın bitirilmesini ve siyasi çözüm aranmasını tavsiye eden bir rapor göndermişti. Böyle bir gelişme Başbakan Gunaris liderliğindeki Yunan Hükümeti için kabul edilebilir olmadığından Papulas istifaya zorlanmıştı. Amerikan arşiv belgeleri; Papulas'ın yetenekli bir komutan olduğunu, görevden alınması üzerine Yunan Ordusundaki altı kabiliyetli generalin daha değişikliği protesto ederek emekliliklerini istediklerini kaydetmektedir. Altı generalin talebi kabul edilip, yerlerine yüksek komuta ve kurmay pozisyonlarından atamalar yapıldı. Amerikan arşiv kayıtları, bu değişiklikler sonucunda Yunan Ordusu'nun 1922

²⁴ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

²⁵ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

²⁶ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

²⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

yılı baharında moralini kaybetmiş, kendisini ittifak halinde destekleyen bir hükümetten yoksun, çarpışma ve savaş konusunda çok az bilgi sahibi generaller tarafından idare edilen bir durumda olduğunu kaydetmektedir.²⁸

Amerikan arşiv belgeleri, işgalci Yunan Ordusunun düzenini Büyük Taarruz öncesinde şu şekilde göstermektedir: Yunan güçlerinin sağ kanadı Ege Denizi'nden başlayarak Menderes nehrinin güneyinden aşağı inip Nazilli demiryoluna kadar uzanıyordu. Bu hat İtalyan Ordusundan alınmıştı ve böylece Mandarin Dağı ile Kancalı Dağı'na hakim bir nokta elde tutuluyordu. Yunan sağ kanadı Nazilli'den Afyonkarahisar'a uzanıyordu. Amerikalılara göre bu iki bölge arasında çok önemli stratejik bir yer yoktu. Yunan işgal hattı Afyonkarahisar'ın birkaç kilometre doğusundan geçiyordu. Böylece, şehrin doğusunda bulunan savunmaya elverişli tepeler işgal edilmiş, Yunan ordusunun ikmal ve iaşesi kolaylıkla sağlanabilir hale getirilmişti.²⁹

Genelkurmay Başkanlığı Anadolu'daki Yunan işgal yerleşimini şu şekilde betimlemektedir: Afyonkarahisar'dan, Mudanya ve Gemlik'e kadar uzanan Yunan hattının geçtiği konumlar dikkatli bir şekilde seçilmiş ve bir yıllık sürede buradaki savunma cephesi güçlendirilmişti. Eskişehir, stratejik yollar üzerinde bölgedeki vadilere hâkimdi; burası Haydarpaşa-Ankara, Haydarpaşa-Afyonkarahisar-Adana ve Afyonkarahisar-İzmir demiryolları geçişi üzerinde bulunuyordu. Afyonkarahisar, Akdeniz sahillerinin büyük kısmını kontrol edebilecek yollara hâkimdi. Afyonkarahisar'ı elinde bulunduran taraf, doğu ve batı yönündeki harekâtları da kolaylıkla kontrol edebilirdi.³⁰

Amerikan arşiv vesikaları bir yıllık dönemde Türk güçleri Yunan Ordusuna saldırmadığı için Yunanlıların savunma hattını kolaylıkla kurup tahkim edebildiğini belirtmektedir. Bütün Yunan hattı boyunca sadece güney-kuzey grupları arasında 32 km. uzunluğundaki bir alan hariç, iki kademeli hendek siperler yapılmış, siperlerin önüne bol miktarda dikenli tel örülmüştü. Yunan cephesinin pek çok yerinde, siperlerin önüne makineli tüfekler yerleştirilmişti. Makineli tüfekler ağaçlar tarafından saklanmakta ve korunmaktaydı. Ağaç olmayan yerlerde üçüncü, bazen dördüncü hendek siperler oluşturularak makineli tüfekler gizlenmişti. Bu siperlerin önünde de bol miktarda dikenli tel vardı. Türk Ordusu, bir yıl gibi uzun bir süre düşmana saldırmayarak bu kadar güçlü ve müstahkem cephenin Eskişehir civarlarından Bilecik ve İznik'e kadar kurulmasına fırsat vermişti. Yunanlılar birkaç makineli tüfeği taş duvarlar arkasına saklayarak tepelere yerleşmişlerdi.³¹

Yunanlıların, 1921 yılı Eylül ayından 1922 yılı Temmuz ayına kadar geçen yaklaşık bir yıllık sürede Anadolu'da oluşturdukları devasa uzunluk ve derinlikteki savunma cephesi, akla bu ordunun işgale devam etme niyetinde olmadığını getirir. Zira Yunan savunma hattı, Fransa tarafından, II. Dünya Savaşı öncesinde Almanlara karşı bütün doğu ve kuzey sınırlarını korumak üzere inşa edilecek Maginot Hattının prototipi gibidir.³² Tek farkla Yunanlılar milyonlarca metreküp beton kullanamamışlar, toprağı kazarak ve dikenli tel sererek siperler oluşturmuşlardı. Yunan cephesinin en

²⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

²⁹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 1, s. 16-18.

³¹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³² *ATASE II. DSK*, 23.02.1940/1.156.2.

kuzeydoğu noktasında, İznik Gölü'nün, Mekece-Lefke Vadisi'nin ve Kocaeli'ndeki Türk ana karargâhının gözlemlenebildiği Kızıldağ bulunuyordu. Yunanlılar, Bursa yakınındaki hâkim konumlarıyla Türk Ordusuna gelen işe ve silahları kolaylıkla tespit edebiliyor, buradaki ordunun gücünü kestirebiliyordu.³³

Amerikan arşiv belgeleri Büyük Taarruz öncesinde Yunan güçlerinin açık ara avantajlı bir konumda bulduklarını yazmaktadır. Zira Nazilli'den Afyonkarahisar'a, buradan da Marmara'ya uzanan Yunan savunma hattı, aşılması imkansız çelik bir duvar gibiydi. Yunanlıların Menderes nehri boyunca uzanan güney hattı demiryoluna paraleldi ve hemen bütün hat, işe ve cephanenin kolaylıkla sevk edilebileceği şekilde demiryolları yakınında kurulmuştu. Balacık'tan Söke'ye uzanan alt kolun ucunda liman bulunuyordu. Oysa, Eskişehir civarındaki hatlar hariç Türk güçlerinin elinde değil demiryolu, nakliyede kullanılacak kamyon, kamyonların gidebileceği doğru dürüst karayolu bile yoktu. Cephanesiz ve malzemeler kağıtlarla, öküz arabalarıyla taşınıyordu.³⁴

Amerikan arşiv belgeleri Yunan Ordusu'nun Büyük Taarruz öncesindeki durumu hakkında detaylı bilgi vermektedir. Nazilli ile Afyonkarahisar arasındaki Yunan cephe hattı da demiryollarından kolaylıkla işe ve nakliye için faydalanabilmekteydi. Savunma hattının bu kısmı, İzmir-Alaşehir-Uşak demiryolu tarafından besleniyordu. Amerikan arşiv belgeleri Yunanlıların, İzmir'den demiryolunu kullanarak Afyonkarahisar'a yığınak yaptığını göstermektedir. Afyonkarahisar'da, 100.000 askeri 15 gün süreyle besleyip donatabilecek büyük bir depo kurulmuş, gerekli malzemeler demiryoluyla buraya nakledilmişti. Afyonkarahisar'da bir de büyük askerî giyim malzemesi bulunan depo vardı. Harita üzerinde bakıldığında, Yunan ordusu Afyonkarahisar'dan Bilecik'in kuzeyine kadar uzanan Bağdat demiryolunu da kontrol etmekteydi. Bu yol da, savunma hattına paralel bir şekilde uzanıyordu. Bu kısımda demiryolu ile ön cephe arasında belli bir mesafe mevcuttu. Ön cepheye malzeme aktarılırken belli güçlüklerle karşılaşılmaktaydı.³⁵

Amerikan arşiv kayıtlarına göre; ileri cephe hattı oluşturulurken hâkim konumlar tercih edildiğinden savunma hattı tren yolundan uzağa kurulmuştu. Demiryolu malzemesi eksikliği nedeniyle Eskişehir etrafındaki birliklere ve kuzey grubuna İzmir'den işe ve cephanesiz gönderilememişti. Yunan Ordusunun Uşak, Afyonkarahisar, Kütahya ile Bursa'da uçuş pistleri, Anadolu'da 30'a yakın uçağı vardı. Atina'da yedekte bekletilen 39 uçak daha eklendiğinde Yunanlıların 69 uçaklık bir hava gücü olduğu görülür. Bu uçakların bir kısmı bombardıman da kullanılabiliyordu. Yunan Ordusundaki ağır atış gücüne sahip top sayısı Amerikan belgelerine göre 155'dir. Ellerinde Afyonkarahisar ve Eskişehir'in her iki yanına yerleştirilmiş sayıları tam bilinmeyen birkaç İngiliz Howitzer topu da vardı. Yunan savunma hattının büyük kısmında 75'lik dağ topları bulunuyordu. Yunan topçuları, hâkim tepelerdeki konumları sayesinde Türk makineli tüfekleri tarafından rahatsız edilmeden toplarını doldurabilmekteydiler. Yunanlılar, sahip oldukları coğrafi avantajlar ve silah üstünlüğü nedeniyle hemen her noktasını savundukları hattın geçilmez olduğuna inanıyor.³⁶

³³ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³⁴ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³⁵ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³⁶ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

Amerikan arşiv belgeleri; 1922 yılı Haziran-Temmuz ayında cephedeki Yunanlı generallerin, güney cephesi komutanı hariç Türk Ordusunun genel bir taarruz yapmasına ihtimal vermeyip, böyle bir taarruzu beklemediğini yansıtmaktadır. Oysa Türk Ordusu, 1922 yılı baharında genel taarruza karar vermiş, fakat imkânsızlıklar nedeniyle taarruz önce 20 sonra da 26 Ağustos'a ertelenmişti. Yunan generalleri içinde Türk Ordusunun genel bir taarruza hazırlandığını ve her an Yunan hatlarına saldırabileceğini öngören yegâne general, Yunan güney grubuna komuta eden I. Kolordu Komutanı Nikolas Trikopis idi. Amerikan belgelerine göre Trikopis; Türk Ordusunun Fransız ya da İtalyanlardan veya her ikisinden bol miktarda ağır top aldığını tahmin ediyordu. Trikopis ayrıca Türk karşı saldırısının, Bağdat demiryoluyla taşınacak ağır toplar eşliğinde Afyonkarahisar'dan başlaması halinde başarılı olabileceğini düşünüyordu.³⁷

Büyük Taarruzu değerlendiren Amerikan askerî belgeleri burada Yunan Ordusunun önündeki seçenekleri analiz etmektedir. Buna göre Yunan Ordusu; Türk Ordusundan yaklaşık 20.000 asker fazlaydı. Yunan ordusu: (1) Sayı ve silah üstünlüğüyle insiyatif ele alınıp Türklere kesin darbeyi vurmak için Ankara'ya bir taarruz düzenlenebilirdi. (2) Anadolu işgal harekâtından külliyen vazgeçilerek sorun olduğu gibi bırakılabilirdi. (3) Ya da en iyisi uzun süredir beklenen ve hakkında haber gelen Türk taarruzunun başlaması beklenebilirdi.³⁸ Belirtilen seçeneklerin hiçbiri 1922 yılı baharında Yunanlıları tatmin edecek durumda değildi. Bu nedenle Yunan Ordusu alışılmadık bir plan uygulamaya koydu. Amerikan kayıtları, Yunan Ordusunun yenilmesinin nedenini Trikopis'in öngörüsünün dikkate alınmaması ve bu alışılmadık planın uygulanması olarak görür.

Türk Ordusunun aynı dönemdeki durumu Amerikan arşiv belgelerinde şu şekilde değerlendirilmektedir: (1) Türkler için durum Yunanlılardan tamamen farklıydı ve onları destekleyen bölünmüş bir hükümet yoktu. (2) Politik olarak atanmış askerlikten anlamayan generalleri yoktu. (3) Tüm ihtiyaçlarını, silah, cephane, top [istihbarat] karşılayan bir süper güce sahip değillerdi. Fakat Türkler Yunanlılarda olmayan bir şeye "esprit de corps" birlik ruhuna sahiptiler. Önemli bir davaları vardı, anavatanları, doğdukları topraklar, evleri için savaşıyorlardı. Bir gaspçının ülkelerini işgal ettiğini düşünüyorlardı ve bir bilge adam onların haklı davasına liderlik ediyordu. Yeni Ulusal Hükümetlerine güveniyorlardı, düşmanı Anadolu'dan kovmaya kararlıydılar. Türkler için tek seçenek, hazırlanmak ve en uygun an için sabırla beklemek ve ilk fırsatta Yunanlılara saldırmaktı. Yunanlılardan farklı olarak Türkler, Yunan mevzileri karşısında müstahkem savunma hatları inşa etmemişlerdi. Belli yerlerde savunma mevzileri vardı. Türk Ordusunun gücü 120.000 askerdi ve bunların 90.000'i silahlıydı. Yunan cephesinde 65.000 Türk askeri vardı ve bunların 55.000'ni savaşçı, 10.000 kadarı da destek birliğiydi. İki ordu ve bir bağımsız ordu grubu oluşturulmuştu. Yunan [Türk Batı] cephesindeki askerlerin tamamına İsmet Paşa komuta ediyordu.³⁹

Amerikan belgeleri burada, Milli Mücadele için yerinde bir tahminde bulunmaktadır. Buna karşın Milli Mücadele en başından itibaren, işgalcilerin yanında çok sayıda zorlukla da savaşarak kazanılmıştır. Zira bir yıl önceki Sakarya Meydan Muharebesi, hem mali kaynaklara hem de askerî idare kapasitesine büyük darbe

³⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

³⁹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

vurmuştur. Savaş bittiğinde Ordunun elindeki cephane hemen hemen tükenmiştir.⁴⁰ Biri İstanbul'da diğeri Ankara'da olmak üzere iki başlı bir hükümet vardı. Ankara'da Mustafa Kemal'e karşı önemli bir muhalefet mevcuttu. Halk; vergilerden, bitmeyen savaşıardan bıkmıştı, düzenli orduya geçilirken çok sayıda sorun ve isyan yaşanmıştı. Ülkenin yarısı işgal altında, kalan yarısı yoksulluk içindeydi. Deniz gücü yoktu ve sahil şeritleri Yunanlılara karşı savunmasızdı. İtalya ve Fransa'dan silah alındığı doğrudur, fakat alımlar bin bir zorlukla yapılmıştı. Bolşevikler, Orta Asya Türklerinden gelen altınların bir kısmını Ankara'ya ulaştırmış, fakat bunun karşılığında kendilerine yakın bir hükümet kurabilmek için Anadolu'da yoğun bir Bolşevik propagandası başlatmışlardı.

Bütün olumsuzluklara rağmen Türk halkı Milli Mücadelesini yürütüyor, geleceğe güvenle bakan ve ümidini kaybetmemiş bir lider önderliğinde varoluş mücadelesi veriyordu. Türk Ordusunun en büyük avantajı, son kaleyi savunurken, ömrü cephelerde geçmiş bir kurmay kadrosuna ve Mustafa Kemal Paşa gibi askerî bir dehaya sahip olmasıdır.

Amerikan arşiv kayıtları; Yunan cephesindeki Türk güçlerinin yaklaşık 60 sahra ve çeşitli kalibrelerde 50 büyük topu bulunduğunu kaydetmektedir. Türklerin ayrıca modern tip iyi durumda 35 uçağı vardı. Türk askerleri aşağıdaki işe hatlarını kullanmaktaydı:

- (1) İzmit-Adapazarı-İncirlik.
- (2) Ankara-Beylik-Akhor.
- (3) Çay-Konya.
- (4) Denizli-Dinar.

Amerikalılar Türk Ordusu'nun baharda taarruz planladığını düşünüyordu. Fakat bu girişim ertelenmek zorunda kalınmıştır. Ertelemenin nedeninin, daha uygun bir fırsat için beklemek mi yoksa İtilaf Devletleri'nin barış teklifi mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla ilgili kesin bir emare de yoktu.⁴¹

Amerikan kayıtları, 1922 yılı 31 Mart ile 31 Mayıs tarihleri arasında Türk-Yunan savaşının resmen sürdüğünü, fakat çatışmaların fiili olarak durduğunu kaydetmektedir.⁴² Bu bilgi doğrudur zira bahsedilen iki aylık dönemde İngiltere ve Fransa'nın girişiminde Paris'te bir konferans toplanmıştır. Amaç Sevr'in yumuşatılmış halinin Ankara'ya kabul ettirilmesi idi. İtilaf Devletleri'nin niyetini bilen Ankara, görüşmeler için önce Anadolu'daki işgalci Yunan askerlerinin tamamen çekilmesini istedi. Bu nedenle de Paris görüşmelerinden herhangi bir sonuç çıkmadı.

Daha önce de ifade edildiği gibi Anadolu'daki işgalci Yunan komuta kademesi General Trikopis hariç, birkaç kat hendek ve ağır silahlarla donatılı cephe hattı ile birliklerine o kadar güveniyorlardı ki, Türk Ordusunun Yunan cephe hattına karşı bir taarruz yapabileceğine ihtimal verilmiyordu. Fakat Yunan Hükümeti ve işgalci komutanlar, Eskişehir'den batıya geçmeyi de göze alamıyorlardı. Nitekim ilerlemeyi planlayan bir ordunun yaklaşık 600 km'lik cephe hattında birkaç sıra hendek ve dikenli tel manialarından oluşan bir savunma kurması anlamsızdı.

⁴⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1967.

⁴¹ *NARA*, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁴² *NARA*, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

Amerikan arşiv vesikalarının Yunanlıların savaşı kaybetme nedeni olarak gösterdiği alışılmadık plan uygulamaya konuldu. I. Dünya Savaşı'nın galibi İngiltere idi. Atina, İngiltere'nin Yunan işgal planlarına karşı çıkmayacağını düşünüyordu. Ya da Londra tarafından Yunan Hükümeti'ne bu yönde bir işaret verilmişti. Paris görüşmelerinden bir ay sonra, 1922 yılı Temmuz'unda İstanbul'u işgal için harekete geçildi. Dönemi anlatan belgelerin satır araları, Yunan Hükümeti'nin İstanbul'u işgale karar verdiğini göstermektedir. İşgali, İtalya ile Fransa'nın direnci ve Kocaeli'ndeki Türk Ordusu'nun varlığı önlemiştir.⁴³

Amerikan belgeleri, Yunanlıların başarısız geçen Paris görüşmeleri sonrasında bir güç gösterisi yapmak için İstanbul'u işgale niyetlendiklerini, aslında amacın gerçek bir işgal olmadığını ileri sürmektedir. Amerikan belgelerine göre; Paris görüşmeleri sonrasında Yunanlılar, anlaşmazlığı kesin olarak çözecek bir konferansın toplanması ve oradan büyük bir kazanç elde edebilmek için bu tür gösteriş yapmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Yunan komuta kademesi, Temmuz ayında 20.000 askerden oluşan iki tümeni Afyonkarahisar cephesinden Trakya'ya kaydırarak buradaki birlikleri takviye etti. Amaç, Trakya'daki askerlerin İstanbul'a yürüyerek şehri ele geçirmesiydi, fakat bunun için Müttefiklerin rızasına ihtiyaç vardı.⁴⁴

Amerikan vesikaları; Atina Hükümeti ve Yunan komuta heyeti tarafından, İstanbul'un işgalinin Türk Ordusu'nun güvenini ve cesaretini kırarak olası konferansta Yunanlılar için daha lehtar şartların oluşmasını sağlayacağını umulduğunu kaydetmektedir. Yunanlılar, İngiltere başta olmak üzere Müttefiklerin İstanbul'un işgaline karşı çıkmaları için bir neden göremiyorlardı. Hatta savaşta yeteri kadar yardım etmedikleri için Müttefiklerin Yunanlılara borçlu olduğu bile düşünülüyordu. Atina'daki planların aksine, Müttefikler İstanbul'un işgalini reddettiler. Buna karşın Anadolu'dan gelen birliklerle birlikte Yunan Trakya Ordusu sayı üstünlüğüne sahipti. Müttefik askerleri olası Yunan işgaline karşı Çatalca hattına kaydırıldı.⁴⁵ Yunanistan, tepki üzerine İtilaf Devletleri'nin izni olmadan İstanbul'u işgale niyeti olmadığını ilan etti ve 30 Temmuz'da Batı Anadolu İyon Devleti'ni ilan etti.⁴⁶ Bu adım İzmir'in ilhakı için atılmıştı.

Amerikan belgelerinin aktardığı olay örgüsünde, İstanbul'un sadece avantajlı şartlar için işgal edilmek istendiği bilgisi ihtiyatlı değerlendirmeye muhtaçtır. Zira Yunanlılar bir kez İstanbul'u işgal edebilselerdi, kanlı bir savaş yaşanıp mağlup edilmeden şehirden çıkmazlardı. Yunanistan'ın olası İstanbul işgali karşısında Türk Ordusu İzmit'e doğru kaydırılarak tedbir alınmıştır.⁴⁷ Trakya'da Yunan Ordusu, İstanbul ve Boğazlarda İtilaf Devletleri ve İzmit'te Türk Ordusu bulunuyordu. Yunanlılar Anadolu'da Milli Mücadele'ye karşı savaşıyordu ve İngilizler onları destekliyordu.

⁴³ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁴⁴ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁴⁵ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁴⁶ NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

⁴⁷ *Library of Congress Manuscript Division (LCMD), The Papers of Mark L. Bristol-IV, US Naval Detachment in Turkish Waters, USS Scorpion, Confidential, Constantinople, August 24, 1922; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, Report of Operations for Week Ending 6 August 1922. Confidential, July 30, 1922; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-IV, US Naval Detachment in Turkish Waters, USS Scorpion, Confidential, Constantinople, August 24, 1922.*

Yunan Ordusu'nun Temmuz ayında Trakya'ya birlik kaydırması, hiçbir şekilde bir Türk taarruzuna ihtimal verilmediğinin açık kanıtıdır. İngiltere'nin Yunanlılara istihbarat bilgisi aktarmaması olası olmadığına göre, Yunan Genelkurmayı'nın kendine aşırı güven duyarak bu uyarılara dikkate almadığı söylenebilir.⁴⁸ Trikopis hatıratında, Büyük Taarruz'dan iki ay önce kaçarak kendilerine sığınan bir Türk askerinin 23 Ağustos'ta, Türk karşı saldırısını haber verdiğini kaydetmektedir. Bu bilgi üzerine yapılan keşif raporları da ifadeyi doğrulamaktaydı.⁴⁹ Bu bilgi ve keşif raporları dikkate alındığında Yunan Ordusu'nun Amerikan arşiv vesikalarında iddia edildiğinin aksine Büyük Taarruz'a hazırlıksız yakalanmadığı görülür.

Amerikan arşiv belgeleri; Yunan Ordusu'nun Trakya'daki planlarının Mustafa Kemal Paşa'nın uzun süredir beklediği fırsatı sağladığını kaydetmektedir. İki Yunan tümeninin Trakya'ya kaydırılmasıyla Türk birliklerinden daha güçlü olan Yunan cephesi zayıflamış, iki ordu arasındaki güç makası daralmıştı. Amerikan belgelerine göre; Mustafa Kemal Paşa bunlara ek olarak Yunan işgal Orduları komutanı Hacianestis ile komuta kademesindeki diğer generallerin ve kurmay heyetinin taktik durumlar hakkında deneyim sahibi olmadıklarını, Yunan ordusunda morallerin bozuk olduğunu, savaştan bıkan Yunan askerlerinin bir an önce eve dönmek istediğini, Türk Ordusu karşısındaki Yunan Ordusu'nun artık hemen hemen eşit güçte olduğunu bildiğini kaydetmektedir. Amerikalılara göre; Türk Ordusu hava üstünlüğüne sahipti ve iyi bilinen bir dünya gücü tarafından bol miktarda silah ve cephane ile donatılmıştı. Mevcut avantajları değerlendiren Mustafa Kemal, taarruza karar verdi. Fakat ne zaman ve nereye saldırılacaktı. Yunanlılar bu bilgiye tam manasıyla sahip değillerdi.⁵⁰

Arşiv vesikalarındaki kayıtlarla ilgili birkaç açıklama ve düzeltme yapmak gereklidir. Amerikan Belgeleri Yunanlılar tarafından Doğu Karadeniz'de bir Pontus devleti kurmak için oluşturulan önce 10.000 kişilik daha sonra Yunanistan, Sovyet Rusya ve Kafkasya'dan getirilen Rumların katılımıyla 25.000 kişilik bir güce ulaşmış Doğu Karadeniz'i terörize eden Yunan çeteleri hakkında hiç bilgi vermemektedir. Doğu Karadeniz bölgesindeki Pontus Rum çetelerinin mezalimi perdelenmeye çalışılmaktadır.⁵¹ Oysa, bu dönemde Amerikan misyonerleri ve tütün tacirleri Karadeniz'de yoğun olarak faaliyetliydi. Amerikan destroyerleri de düzenli olarak Türk kontrolündeki limanları ziyaret ediyordu. Belirtilen nedenlerle rapor yazarlarının Pontus çetelerinden ve Türk Ordusu'nun bir kısmının Karadeniz'de, diğer kısmının Koçkiri İsyanı nedeniyle Doğu ve Güneydoğu'da meşgul olduğunu bilmemesi imkânsızdır.

Bunlara ek olarak daha önce de belirtildiği üzere Ankara Hükümetinin elinde deniz gücü yoktu, donanma İtilaf Devletleri tarafından Haliç'te enterne edilmişti. Balıkçı tekneleri ve eldeki iki gambot yardımıyla Karadeniz'de bin bir zorlukla silah sevkiyatı yapılabiliyordu. Buna karşın Yunan Ordusu'nda irili ufaklı 24 savaş gemisi vardı. Bu gemiler, Karadeniz'deki Türk ulaştırmasını engellemek için zaman zaman iskele ve limanları bombalıyorlardı. Şartlar hiçbir şekilde eşit olmadığı gibi,

⁴⁸ Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012. s. 34-36.

⁴⁹ *Akşam*, "Trikopis Anadolu Savaşını Anlatıyor", 11 Nisan 1952. No. 12040; *Akşam*, "General Trikopis Nasıl Esir Edildiğini Anlatıyor", 12 Nisan 1952. No. 12041.

⁵⁰ *NARA*, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁵¹ *NARA*, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

Yunanlıların mezalim ve katliamları Batı kamuoyu tarafından ya görmezden geliniyor ya da Türklere mal ediliyordu.⁵²

Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk Ordusu'nun Batı Cephesi karargâhı Sivrihisar'da; Kocaeli Grup karargâhı Dağköplü kuzeydoğusunda konuşlanmıştı. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması sonrasında Güney Cephesi'ndeki birlikler Batı Cephesi'ne katılmıştı. Eskişehir'den taşınan hava gücü, taarruz öncesinde Konya'da bulunuyordu. Ankara, çeşitli kaynaklardan silah, uçak ve cephane elde etmişti. 1922 yılı Mart ayında uçuşa hazır 13 uçak vardı. Ankara Antlaşması sonrasında Fransa'dan alınan 10 Brege tipinde iki kişilik keşif uçakları da bu güce katılmıştı. Bunlara ek olarak İtalya'dan 20 adet Spat 13 avcı uçağı ile Almanya'dan birkaç uçak alınmıştır. Taarruz öncesinde bu uçaklar da hazırlanmaktaydı.⁵³ 40'ı keşif, 10'u avcı olmak üzere 50 uçağı bulunan Yunan Ordusu halen hava üstünlüğüne sahipti. Bunlara ek olarak Atina'da yedek bir filo mevcuttu. Yunan hava gücü, Afyonkarahisar, Uşak ve Garipçe'de konuşlanmıştı. Bütün bu sayısal rakamsal verilere karşın Amerikan arşiv vesikalarında hâlâ Yunanlıların büyük bir gücün kayıtsız şartsız tam desteğine sahip olmadığı iddia edilmektedir. Oysa İngiliz subaylar Yunan işgal birliklerinin eğitim, sevk ve idaresine aktif olarak katılmakta, işgalcilerin istihbarat açıklarıyla silah ve cephane ihtiyaçları karşılanmaktaydı.

Taarruz öncesinde Türk güçlerinin Akarçay-Afyonkarahisar ve bu bölgenin güneydoğusunda kuvvet topladığı Yunanlılar tarafından fark edildi. Buradan ya da Dinar-Denizli hattından yapılacak olası bir taarruzu engellemek için Yunan Ordusu tedbir aldı. Yunan ordusunu uzun süre teyakkuzda bekletmek için 4. Kolordu Bolvadin, 1. Kolordu Çay dolaylarında bekletiliyordu. Amerikan vesikalarının belirttiği şekilde Büyük Taarruz planlaması iki Yunan tümeninin Trakya'ya kaydırıldığı ay olan Temmuz'da başladı. Fakat, Amerikan vesikalarının aksine yegane sebep Yunan tümenlerinin yer değiştirmesi değildi. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta, Haziran ayında taarruza karar verildiğini ve eksikliklerin giderilmeye çalışıldığını kaydetmektedir.⁵⁴

Taarruz uzun süredir planlanıyordu, işgalcilerin son hareketi sadece taarruzu kolaylaştırılabilecek etkide bulunmuştur. 28 Temmuz 1922 tarihinde, Konya'da düzenlenen bir futbol maçı bahanesiyle Türk Komuta Heyeti, bir gün önce Akşehir'e gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa komutasında toplandı. Gerekli planlama ve kuvvet yapılanması gözden geçirilerek taarruz planı oluşturuldu. Taarruz harekât planlaması en son yine Akşehir'de 20 Ağustos'ta yapılan son toplantı ile kararlaştırıldı.⁵⁵ Büyük Taarruz harekât hazırlıklarına gizliliğin sağlanabilmesi için "sad ص" işareti verilmişti. Haberleşme kâğıtları üzerinde de gizlilik "ص" harfi konularak sağlanmaktaydı. İlk planlamaya göre taarruz kış başlamadan yapılacaktı.⁵⁶

Amerikan arşiv vesikaları, Büyük Taarruz'un zamanlamasının mükemmel olduğu konusunda hem fikirdir. Arşiv vesikalarına göre; Türklerin 1922 yılı bahar başında

⁵² *New York Times*, "What Greeks Fight For", April 3, 1921. s. 2; *Washington Post*, "Greek Troops Loose: King off The Front", April 3, 1921. s. 2; *New York Times*, "Sublime Porte Protests", August 4, 1922. s. 4.

⁵³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, C. II, K.6, Kitap 1., s. 34-39.

⁵⁴ *Nutuk*, s. 453-455.

⁵⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, C. II, K. 6, Kitap 1, s. 203-205.

⁵⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi...*, s. 201-202.

bir genel taarruz yapacağı bekleniyordu. Taarruz yapılmayınca İstanbul'daki askerî gözlemciler söylentilerin blöf olduğunu ve Türklerin genel bir saldırı başlatabilecek güce sahip olmadıklarını düşünmeye başladı. Yunanlılar, saldırının bahar başında yapılacağını düşünerek buna göre hazırlandılar. Fakat zaman geçip de hiçbir saldırı yapılmayınca, boşuna cephe hattında teyakkuzda beklediklerini düşünmeye başladılar. Amerikan belgelerine göre; Mustafa Kemal'in amacı, düşmanı her an bir şey olacağı gibi teyakkuzda bekletmek ve tam düşmana bir şey olacağı yok boşuna bekliyorum fikri hâkim olduğunda, sonuç alıcı vuruşu yapmaktı. Mustafa Kemal bu planı mükemmel şekilde uyguladı. Fakat yağmurlu mevsim yaklaştığından genel taarruzu çok fazla ertelemesi riskliydi ve ayrıca şartlar bir daha bu kadar müsait olmayabilirdi.⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa, Amerikan vesikalarının kaydettiği şekilde bir taarruz planı uygulamamıştır. Zira Ordu tebliğleri ve bizzat Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından açıklandığı üzere, düşmana taarruz için hazırlıkların tamamlanması bekleniyordu. Hazırlıklar Haziran ayında tamamlanmış olsaydı, iki Yunan tümeni Trakya'ya kaydırılmadan taarruz başlayacaktı. Taarruzun ertelenmesinin asıl nedeni askerî hazırlıkların tamamlanamaması, Anadolu'daki isyanlar, cephane ve silah eksikliğidir. Sakarya Savaşı'nın insan kaynakları ve maddi açılarından yıpratıcılığını telafi etmek kolay olmamıştır.

Amerikan arşiv belgelerine göre; Büyük Taarruz öncesinde, 1922 yılı Ağustos ayında Yunan Ordusu yaklaşık 400 mil (ortalama 600 km.) uzunluğunda bir cephe hattı kurmuşken Türk Ordusu 40 mil (ortalama 60 km.) bir cephe hattına sahipti. Mustafa Kemal taarruzun başlamasına karar verdi ve İsmet Paşa [İnönü] da en uygun yeri tespit etti. İsmet Paşa, Afyonkarahisar'ın kuzeyinden Mudanya'ya kadar uzanan Yunan Ordusu'nun kesintisiz bir cephe kurduğunu belirlemişti. Cephedeki yegâne boşluk noktası kuzey ve güney ordu grupları arasındaki yaklaşık 20 millik (30 km.) alandı.⁵⁸

Yunan cephesinin diğer kısımlarına saldırmak zorlu bir savaşı gerektirecekti. Türk Ordusu'nun, Afyonkarahisar'ın kuzeyinden Yunan cephe hattını geçmesi durumunda, düşmanın güney ordu grubu İzmir'den kuzey ordu grubu ise Mudanya'dan ihtiyaç duyduğu iase ve desteği almaya devam edebilecekti. Bu durumda işgalci Yunanlılara esaslı bir darbe vurmak imkânsız olacaktı. Türk saldırısının Afyonkarahisar'a yapılması durumunda, daha önce I. Yunan Kolordu Komutanı General Trikopis tarafından da öngörüldüğü şekilde başarı ihtimali çok yüksekti.⁵⁹ Taarruz başladığında Türk Genelkurmay kayıtlarına göre iki ordunun askerî durumu şu şekildeydi:⁶⁰

	Subay	Er	Tüfek (kullanımda)	Kamyon	Uçak	Makineli		Top	Kılıç	Oto ve Ambul.
						Hafif	Ağır			
Türk Ordusu	8.659	199.283	85.352	198	10	2.025	839	323	5.282	33
Yunan Ordusu	6.656	218.432	90.000	4.036	50	3.139	1.280	418	1.280	1.776

⁵⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁵⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁵⁹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁶⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1968. s. 13.

Afyonkarahisar'ın geri alınabilmesi durumunda, Yunan işe ve iletişimi kesilmiş olacaktı. 100.000 askerlik beslenme ve tedarik malzemesi ele geçirilecekti ve daha önemlisi Yunan cephe hattında esaslı bir kesinti oluşturulabilecekti. Amerikalılar, Mustafa Kemal'in Afyonkarahisar'a saldırmak için tereddüt etmediğinin, Yunanlıların en zayıf noktalarının Afyonkarahisar olduğunun ve İsmet Paşa'nın da bu zayıflığı tespit ettiğinin farkındaydılar.⁶¹ Türk Ordusu'nun elindeki silahların en önemli sorunu, farklı kaynaklardan elde edildikleri için birbirleriyle uyumlu olmamaları, birinde kullanılan yedek parça ya da mühimmatın çoğunlukla diğerinde kullanılamamasıdır.⁶²

2. Büyük Taarruz

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Trakya'da İstanbul'u işgali içeren kapsamlı bir hazırlık yürüten Yunanlıların, birliklerini tekrar Anadolu'ya kaydırmadan önce yenilmesi gerektiğinin farkındaydı. Amerikan arşiv vesikalarının da kaydettiği gibi taarruz için zaman ve şartlar müsaitti. Taarruz'un önündeki en önemli engel ihtiyaçların halen tamamlanamamış olmasıydı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından 16 Ağustos'ta Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya taarruz için gerekli hazırlıkların ivedilikle tamamlanması emredildi. Hazırlıklar devam ederken, İtilaf Devletleri ve Amerikan temsilcileri Yunanlıların zafer kazanacağından emindi.⁶³

Gerekli eksiklikler giderildikten sonra birlikler, büyük bir gizlilik ve sessizlik içinde taarruz planına göre yerleştirildi. Birlikler, görev yerlerine gece yürütülüp, gündüz ağaçlık alanlarda dinlendirilerek planlanan noktalara intikal ettirildi. Kocaeli'ndeki birliklere düşmanı gözetleme ve gerektiğinde batıya doğru sürme görevi verildi. Mustafa Kemal Paşa 25 Ağustos günü Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa ile birlikte Kocatepe'de kurulan karargâh çadırlarına yerleştiler. Taarruz bir baskın ve stratejik plan çerçevesinde yapılacağından gizlilik başarının ön şartıydı.⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa ve komuta kademesinin Kocatepe'ye geldiği gün Ankara'nın denetimindeki tüm limanlara gemi girmesi ya da limandakilerin çıkışı yasaklandı. Yunanlılar, Türk taarruzunun güneyden değil, batıdan ya da kuzeybatıdan geleceğini düşünüyorlardı.⁶⁵ Taarruz, 26 Ağustos sabaha karşı başladı. Sis nedeniyle yarım saat gecikme ile 05.00'da toplar Yunan cephesine doğru atışa başladı. Toplardan hemen sonra Skoda Obüsleriyle atış yapılarak Yunan Cephe hattındaki savunma engelleri tahrip edilmeye çalışıldı. Obüslerin bu tür bir görev için yeterli olmadıkları görüldü.⁶⁶

Büyük Taarruz'un gelişmesi ve Türk birliklerinin cephelerdeki ilerleme düzeniyle ilgili Genelkurmay Başkanlığı tarafından basılan üç ciltlik *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz* adlı eserde detaylı bilgi mevcuttur.⁶⁷ Amerikan arşiv vesikalarına

⁶¹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁶² Bkz. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K.6, Kitap 2, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1968. s. 331-335.

⁶³ LCMD-IV, *Report of Operations for Week Ending 30 July 1922*. Confidential, July 30, 1922.

⁶⁴ *Nutuk*, s. 454-455.

⁶⁵ NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

⁶⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*..., s. 89-92.

⁶⁷ Bkz. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K.6, Kitap 2, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi: Ankara, 1968; *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c.

göre ise Büyük Taarruz aşağıdaki şekilde başlamış ve devam etmiştir; İsmet Paşa, taarruz başlamadan iki gün önce, 24 [19?] Ağustos'ta iki aldatma keşif birliğinin birini İzmir-Aydın-Ortacık [Ortakçı?] demiryoluna; diğerini Bilecik Bölgesine göndererek, Yunanlıların asıl saldırı noktasını anlayamamalarını sağladı. Böylece düşman kuvvetleri Türk birliklerinin görüldüğü noktalara kaydırıldı. Bir taarruz bekleyen Yunan Ordusu, saldırının nereden geleceğini kestiremeden aldatma harekâtlarına kanarak düzenini bozdu. Yunanlıların Afyonkarahisar'daki güç merkezi bozulan kuvvet dengesiyle zayıfladı. Yunanlılar bir tabur süvari ve bir alay piyade birliğini Ortacık'a [Ortakçı'ya] kaydırdılar. Son gelişmeler üzerine Yunan komuta kademesi Türk Ordusu'nun kendilerine Bilecik bölgesinden saldıracağından emin oldu.⁶⁸

Baskınlar Türk tebliğlerine göre şu şekilde gerçekleşmiştir: Büyük Taarruz öncesinde Türk süvari birlikleri 19 Ağustos'ta Sarayköy civarında Menderes Nehri'ni geçerek Burhaniye demiryolu istasyonu ele geçirilmiş, Nazilli-Burhaniye demiryolu bağlantısı birkaç yerde tahrip edilmiş, Sultanhisar yönündeki bir köprü havaya uçurulmuştur. Süvariler daha sonra Ortakçı'nın 2 km. gerisindeki siperlere çekilmiştir.⁶⁹ Amerikan vesikaları büyük olasılıkla 19 Ağustos'taki Ortakçı baskını ile 24 Ağustos'taki Rumköy baskınının aynı tarihte yapıldığı yanlışına düşmektedir. Oysa Ortakçı baskını, Rumköy'den beş gün önce gerçekleştirilmiştir.⁷⁰ 24 Ağustos'taki Rumköy baskını Yunanlıların kuvvet planlamasının esaslı bir şekilde bozulmasına neden olmuştur.

Aldatma harekâtları esnasında İsmet Paşa, bütün kuvvetini Afyonkarahisar bölgesine yerleştirdi. Amerikalılar, İngiliz terminolojisinden etkilenerek Milli Mücadele kadrolarına "Türk Milliyetçileri" ismini vermişlerdir. Belgelere göre Türk Milliyetçileri yüksek komuta kademesi, taarruz birliklerinin yer değiştirmesini büyük gizlilik içinde gerçekleştirdi. Türk planı, Yunan Ordusu'nu Afyonkarahisar'dan çıkartarak İzmir'e kadar sürmektir. Bu amaçla İsmet Paşa, ordunun altı kıtasını, buradaki Yunan savunma cephesini yarmak için Afyonkarahisar etrafına yerleştirdi. Kocaeli Ordu grubuna Yunan Kuzey Ordusu'nu kontrol altında tutma görevi verildi. Türkler, taarruzun ilk başında beş kıtayı kullanmayı planlıyorlardı. Bir kıtanın görevi, taarruz eden Türk Ordusu'nun sağ kanadını Yunan Kuzey Ordusu'nun saldırısından korumaktı.⁷¹

Türk Ordusu, I. ve II. Kolorduları Afyonkarahisar önündeki taarruzu yürütmekteydi. Amerikan vesikaları Yunan Ordusu'nun moralinin düşük olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın ayağında çarığı bile olmayacak kadar büyük bir yokluk içinde mücadele eden Türk Ordusu'nun morali oldukça yüksekti. Top atışından bir buçuk saat sonra, 06.20'de Türk hücum taburu Yunan siperlerinin 200 m. yakınına kadar ilerlemiştir. 06.45'te sarp arazide hâkim noktalara Yunanlılar tarafından yerleştirilmiş tel engelleri makaslarla kesilerek buradaki tepeler ve Kalecik ile Poyralıkaya tepeleri ele geçirildi.⁷²

II, K.6, Kitap 1, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi: Ankara, 1967; *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 3, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1969.

⁶⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁶⁹ Üçüncü, *age.*, s. 50-51.

⁷⁰ Bkz. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, s. 90-91.

⁷¹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁷² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K.6, Kitap 2, s. 90-91.

Yunanlıların Maginot hattının ön örneği görüntüsü veren mevzileri bir saatten az bir sürede Türk birlikleri tarafından aşıldı. Bu hızlı başarı ve cephe hatlarının ardına sarkan süvari taburu Yunanlıların direnme ve moral gücünü yok etti. Görünüşe göre, Yunan Ordusu Afyonkarahisar'da gafil avlanmış ve çok hızlı bir şekilde çökmüştü. Amerikan vesikalarına göre çöküşün nedeni istihbarat zafiyeti ve komuta kademesinin yetersizliğidir. Oysa asıl neden, en temel askerî kural olan koordinasyon ve direnme gücünün sağlanamamış olmasıydı.

Türk Ordusu'nun Yunan mevzilerini aşmasını kısa cümlelerle geçiştiren Amerikan arşiv vesikaları, teessür içinde Yunan ordu istihbarat hizmetlerinin yetersiz olduğunu kaydetmektedir. Türkler, bütün ordu birliklerini gizlice, Yunanlıların haberi olmadan Afyonkarahisar bölgesine konuşlandırmayı başardılar. Amerikalılara göre; yeterli bir süvari birliği ya da keşif uçağı gözetlemesiyle Türk Ordusunun harekât planı kolaylıkla tespit edilebilirdi. Yunanlılar, Türk birliklerinin hareketlerini bilselerdi durum farklı olabilirdi. Bu durum Türklerin başarısı kadar Yunanlıların dikkatsizliğinin yaratmış olduğu bir sonuçtur. Arşiv vesikaları; 22 Ağustos'ta Yunanlıların, bir Türk taarruzunun gerçekleşeceğine ikna olduğunu, fakat taarruz başlayınca kadar ana hedefin neresi olduğunu bilemediklerini kaydetmektedir. Sandıklı'da kapsamlı bir ordu hareketi olduğu söylentileri Yunan karargâhına ulaşmış, ancak bu bilgi teyit edilememiştir. 24 Ağustos'ta Türk süvari birlikleri Burhaniye'de, Aydın demiryolu üzerinde Yunan cephesini yararak Yunan köprübaşına arkadan saldırmıştı. Bu saldırıyla köprübaşındaki karargâh ele geçirilmiş, Yunan alay karargâhı tepelere taşınmak zorunda bırakılmıştır.⁷³ Bahsedilen olay 19 Ağustos'taki Ortakçı baskınıdır.

Yunan karargâhı, Türk birliklerinin Alaşehir'in arkasında, derin bir vadiden geçtiği yerde demiryolu bağlantısını keseceklerinden korkarak, Uşak cephesini zayıflatmak pahasına bir alay piyade ve altı tabur süvariye tedbir amacıyla bu bölgeye gönderdi. Yunan karargâhının bu hareketi, Türklerin işini kolaylaştırdı. 26 Ağustos'ta Türkler tarafından Bilecik'in kuzeydoğusunda ve diğer noktalarında güçlü bir saldırı başlatıldı. Türkler bir köyü ele geçirdi ve daha sonra Yunanlılar bu köyü geri aldı. Aslında Yunanlılar bu bölgedeki saldırılarla aldatıldılar ve Afyonkarahisar'da asıl saldırıya uğrayan cepheye yardıma cesaret edemediler. Bilecik saldırısıyla eş zamanlı olarak Afyonkarahisar istikametindeki ana taarruz başladı. Türkler, Afyonkarahisar'ın güneybatısında Yunan cephesine karşı ağır bir top bombardımanı başlattılar.⁷⁴

Aynı anda bir saldırı da süvari birlikleri ve üç kıta piyade gücü tarafından cephe hattının güney kanadına, iki piyade gücü tarafından da cephe hattının doğu kanadına karşı başlatıldı. Ana taarruzlar 49. ve 35. piyade alayları tarafından yürütülüyordu. Bu alayların hiçbiri bir yıl önceki Sakarya Savaşı'nda yer almamıştı ve savaşma kapasiteleri bilinmiyordu. Türk saldırısı sabah [05.00'da] ağır top bombardımanı ile başlamıştı. Türkler, Tilki Kırı Beli'ni 49. Yunan alayından aldılar. Yunan alayı bir gözlemcinin ifade ettiği gibi hızlı yayılan büyük bir yılgınlık ve korku içinde geri çekilmeye başladı. Bu esnada Türkler, dört yeni Spad uçağını havada tutarak Yunan hatlarını gözetliyorlardı. Yunanlıların, eski ve daha yavaş olan uçakları Türk hava

⁷³ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁷⁴ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

üstünlüğü karşısında yetersiz kaldı. Yunanlılar, ihtiyat kuvvetlerinin yardımıyla Tilki Kırı yerleşimi etrafındaki tepeleri geri almayı başardılar.⁷⁵

Türk uçakları, 26 Ağustos günü Yunan İhtiyat Grubu'nun ve Döğer-Afyonkarahisar demiryolu ile Gazlıgöl-Afyonkarahisar, Altıntaş-Dumlupınar yollarındaki faaliyetlerini tespit etmek için havalanmışlardı. Ana taarruz sadece 49. ve 35. piyade alayları tarafından değil, görevdeki her tümenin alayları ile birlikte hareket edecek şekilde yürütülmüştür.⁷⁶ Amerikan vesikalarının bu kanaate nereden vardığını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Arşiv vesikalarının naklettiği gibi Tilki Kırı önemli bir mevkiidir. Çünkü burası demiryolunun güneyine hâkim bir konumdadır. Vesikalara göre; 4.000 kişilik bir Türk süvari birliği ertesi gün cephe hattını zayıf noktasından yarıp Küçükköy'e [Yıldırım Kemal] ulaşmayı başararak Yunan demiryolu ve telgraf bağlantısını kesti. Türk süvarileri kısa bir süre burada kaldı ve daha sonra Kütahya'ya gitti. Bu anda Yunanlılar için işler iyi gitmiyordu. Afyonkarahisar, Eskişehir-İzmir demiryolu bağlantısı, büyük miktarda işe malzemesi ve cephane, güney ana karargâh uçuş pistiyle birlikte elden çıkmıştı. Yunanlılar, ağır top ve hava bombardımanı altında şiddetli bir çatışmaya girmek zorunda kalmışken İzmir ile telgraf ve demiryolu bağlantıları da kesilmişti. Bu yıldırıcı şartlar altında Yunanlılar ne yapabilirlerdi? Kuzeydeki Türk taarruzunun önemsiz ve çok zayıf bir saldırı olduğunun farkında mıydılar? Bu durumda Kuzeyden güneye asker kaydırarak buradaki cephelerini sağlamlaştırabilirlerdi. Fakat halen asıl taarruzun nereden geldiğini bilmediklerinden kuzeydoğu cephesini zayıflatmamayı tercih ettiler. Bu durumda yapılacak tek şey, Afyonkarahisar'ı boşaltarak, bu gibi acil bir durumda kullanılmak üzere hazırlanmış olan Dumlupınar hattı boyunda savunma konumu almaktı.⁷⁷

Yunan Ordusunun 27 Ağustos akşamı dağınık bir şekilde çekildiği tespit edilince, akşam 17.00'da Türk karargâhından tümenlere taarruzun şiddetinin artırılması emri verildi. Amerikan kayıtlarında yer alan yılgınlık bu durumdan kaynaklanıyordu. Türk Başkomutanlık Karargâhı, Dumlupınar'ın acil durumlarda kullanılmak üzere tahkim edilmiş bir cephe olduğunu 27 Ağustos akşamı bilmediğinden Yunanlıların Afyonkarahisar'dan bu kadar kolay vazgeçmesini şaşkınlıkla karşılamıştır. Bu nedenle ihtiyatlı hareket ediliyordu. Akşam 21.45'te Yunan Ordusu'nun Uşak, Dumlupınar, Altıntaş hattına doğru çekildiği kesin olarak anlaşılmıştır.⁷⁸

Amerikan vesikaları, geri çekilmekte olan Yunan cephesinin ortasında geçilmesi imkânsız ormanlık ve dağlık alan olan Murat Dağı'nın bulunduğunu kaydetmektedir. Bu nedenle geri çekilen Yunan birlikleri dağın kuzeyindeki dar bir geçitten geçebilirlerdi. 27 Ağustos'ta Yunan Başkomutanlığı, 1921 yılında tutmuş oldukları Dumlupınar hattına genel bir geri çekilme emri verdi. Afyonkarahisar'ın güney kanadındaki dört Yunan bölüğü Dumlupınar hattına çekilebildi, fakat 30 Ağustos'ta Yunan Güney Ordusu telafi edilemeyecek ağır bir mağlubiyet aldı.⁷⁹

⁷⁵ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁷⁶ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K.6, Kitap 2, s. 93-94.

⁷⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁷⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K.6, Kitap 2, s.140-141.

⁷⁹ NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

Eskişehir Bölgesi'ndeki II. Türk Kolordusu, 28 Ağustos'ta Yunan III. Kolordusu tarafından oluşturulan tehdit nedeniyle ihtiyatlı hareket etmek mecburiyetinde kalmıştır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, II. Kolordu'ya kuzey yönündeki Yunan geri çekilişinin çevrilerek yok edilmesi için, Kütahya istikametinde Döğer-Murat-Çakırtepe hattının tutulması emrini vermiştir. I. Kolordu güneyde düşmanı takibe devam edecekti. Bu durumda düzensiz geri çekilişi topyekûn kaçışa dönüştürmek daha da kolaylaşacaktı.⁸⁰

Türk Ordusu'nun Yunanlıların kuzeye çekilerek İzmir'e sığınmasını önlemeye yönelik tedbiri Yunan Ordusu'nun bir kısmını savaşa mecbur etmiştir. Bu nedenle Amerikan arşiv vesikalarının da kaydettiği gibi, Afyonkarahisar'ın kuzey kanadındaki Yunan birlikleri çekilebilecek kadar şanslı olamamıştır. Vesikalara göre; 28 Ağustos'ta Yunan II. Kolordusu ve 15. Tümeni General Trikopis emrine verildi. Fakat bu çok geç kalmış bir tedbirdi. Nitekim, Afyonkarahisar'ın kuzeyinde olan 5. ve 12. Tümenler, Türk IV. Kolordusu tarafından Yunan II. Kolordusunun diğer birliklerinden ayrılarak kuzeybatı yönüne sürüldüler. Yunan 9. ve 13. Tümenleri de, arkalarındaki Türk süvarileri ile III. ve IV. Türk Kolorduları tarafından cepheden kuzeye doğru itiliyordu. 30 Ağustos'ta, Türkler Yunan güçlerini üç parçaya ayırmayı başardı.⁸¹

Güney Konumu

(A) 1., 2., 4. ve 7. Yunan Tümenleri, Dumlupınar Cephesinde

Merkez Konumu

(B) 5. ve 12. Yunan Tümenleri Murat Dağı'nın doğusunda

Kuzey Konumu

(C) 9. ve 13 Yunan Tümenleri Kütahya'nın kuzeyinde

Bahsedilen hadise Dumlupınar'daki büyük zaferdir. General Trikopis, 29 Ağustos'ta Ordusu'nun kuşatıldığını anlamış, Türk süvarilerinin Yunan cephe hattının arkasında görülmesi tüm ümitleri yok etmiştir. En büyük sorun, ordudaki yığınlık ile koordinasyonun bir türlü sağlanamamasıdır.⁸² Trikopis, 29 Ağustos akşamı birliklerini Dumlupınar'daki acil durum hattında toplayarak bir savunma cephesi oluşturmayı amaçlamıştır. Fakat, General Franko ile birleşemediğinden bu planı tatbik etmesi imkânsızdı. Mecburen geri çekilmeye devam etmiştir. Aynı gün General Franko Grubu da, İzmir yolunu tutmak için Kaplangı Dağını ve kuzeyini savunacak şekilde yerleşmiştir.⁸³

Amerikan arşiv vesikalarının da belirttiği gibi, Yunan Ordusu'nun büyük kısmı, 29 Ağustos'ta kuzey, doğu, güney ve güneybatıdan kuşatılmıştı. Tek çıkış yolu General Franko'nun bulunduğu batıydı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa harp meclisi toplayarak taarruzun şiddetle devamına karar verdiler. Türk Orduları 30 Ağustos'ta düşmana esaslı bir darbe vurma emrini aldı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa bizzat kendisi cephe ilerisine, I. Ordu karargâhına giderek taarruzu yönetti. Yunan birlikleri Aslıhanlar kuzeyinde toplanmaktaydı. Çalköy-Alliören-Yeniköy-Adatepe arasında gerçekleşen savaşta Yunanlılar ilk gün olduğu gibi önce yoğun bir top atışına tutuldu. Daha sonra da

⁸⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, s. 145.

⁸¹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁸² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, s. 186.

⁸³ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, s. 231-233.

zorlu bir cephe savaşıyla yok edildi. Türk tebliğleri Trikopis'in bu çarpışmada I. Yunan Kolordusuna komuta ettiğini göstermektedir. Amerikan vesikaları ise Trikopis'in bu esnada ricat halinde olduğunu ve mağlubiyetten haberdar olarak, Dumlupınar'a çekilmesinin imkânsız olduğunu görüp Uşak'a yöneldiğini kaydetmektedir. Trikopis, Uşak'ta General Franko grubuyla buluşmayı ümit ediyordu.⁸⁴

Amerikan vesikaları, II. Yunan Kolordusunun 30 Ağustos'ta Murat Dağı'nı geçebilmek için zorlu bir savaş vermek zorunda kaldığını kaydetmektedir. Yunan birlikleri cephede Türk piyadesi, art kısmında ise Türk süvarilerinin saldırısına uğramaktaydı. Bu nedenle konumlarını koruyamayarak geri çekiliyorlardı. Amerikan kayıtlarına göre aynı gün I. Yunan Kolordusu Dumlupınar cephesinde güçlü bir karşı saldırı başlatmıştır. Bu saldırı kısmen başarılı olmuş, fakat ertesi gün cephe gerisi güvenliği 2. Tümen tarafından sağlanan I.Kolordu Uşak'a doğru çekilmiştir. Bunun üzerine I. ve II. Türk Kolorduları, güneyde taarruzu devam ettirerek Yunan birliklerini, Afyonkarahisar'dan 35 mil (56 km.) uzaklıkta, Murat Dağı'nın güneyindeki İslamköy ile Ahatköy'e doğru sürmüşler ancak, Yunanlılar bu hattı 31 Ağustos'a kadar ellerinde tutmuşlardır.⁸⁵ Amerikan belgelerinde yer alan bu bilgede önemli hatalar mevcuttur. Zira Türk Genelkurmay kayıtları 30 Ağustos'ta herhangi bir Yunan karşı taarruzundan bahsetmemektedir. Yunan Ordusu'nun esaslı bir darbe yediği 30 Ağustos günü herhangi bir etkili karşı taarruz başlatabilmesi de olası değildir. Amerikan vesikalarında çelişkiler mevcuttur. Zira, I. Yunan Kolordusuna Trikopis komuta etmekteydi ve vesikalara göre Trikopis Dumlupınar çatışmalarına katılmamıştır.

Türk tebliğlerine göre Dumlupınar çarpışmaları şu şekilde gerçekleşmiştir; hızla geri çekilen Yunan Birlikleri, Murat Dağı'nı geçmeden 30 Ağustos günü Uşak istikametinde ilerleyen Türk takip kuvvetleri tarafından Dumlupınar'ın güneydoğusunda kuşatılarak savaşa zorlanmıştır. Yunan işgal birliklerinin diri halde geri çekilip İzmir'e varması durumunda burada yeni bir cephe kurulup Türk Ordusu zorda bırakılabilirdi. Bu nedenle, düşmanın kuşatılan birliklerinin imha edilmesi gerekiyordu. Yunan Birliklerinin başında I. Kolordu Komutanı Trikopis ve II. Kolordu Komutanı Diyanis bulunmaktaydı. Türk Ordusu, cephe ilerisinde bulunan Mustafa Kemal Paşa tarafından idare ediliyordu. Yunan kuvvetlerinin geri çekilebileceği yegâne boşluk Amerikan arşiv vesikalarında da bahsedilen Murat Dağı'nın Kızıldaş Deresi tarafıydı. Derenin karşısında Türk süvarileri bulunduğu için burası da Yunan kurtuluşu için güvenli değildi. Yunan güçleri, arka kısımları Kızıldaş Deresi yönünde olmak üzere Çalköy'ün batısında Aydemir-Adatepe-Ağaçköy hattında savunma hattı oluşturmuştur. Türk saldırısı karşısında tutunamayan Yunan birlikleri ağır bir mağlubiyet alarak, kurtulmayı başaranlar askerî disiplinden uzak bir şekilde savaş alanını terk etmişlerdir. Başkomutanlık Meydan Muharebesi adını alan bu çarpışma Büyük Taarruzun kesin başarısını da ilan etmiştir.⁸⁶

Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin yapıldığı gün Amerikan arşiv vesikalarına göre; 9. ve 12. Tümenlerin merkez kısımları da, Murat Dağı'nın kuzeyine doğru sürüldüler. Yunan Tümenleri burada 5. ve 13. Tümenlerle birleşerek birlikte Murat Dağı'nın dar geçidinden güneye doğru geri çekilmeye çalıştılar. Bu dört Yunan

⁸⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, s. 244-246.

⁸⁵ *NARA*, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁸⁶ *Nutuk*, s. 454-455.

Tümeni Türk süvari birlikleri ile IV. ve VI. Kolorduların saldırısına uğradı. Yunanlılar çekilmeyi başardılar, fakat bütün ulaşım araçlarını ve toplarını kaybettiler. O kadar kötü durumdaydılar ki, sadece 5. Tümen savaşabilecek güçteydi. Bahsedilen olay, Dumlupınar çatışmalarının bir kısmıdır. Çelişkili ve olay örgüsüyle tutarsız bilgilerden açıkça görüldüğü üzere Amerikalı gözlemciler Dumlupınar çatışmaları hakkında sağlıklı bilgi elde edememişlerdir.⁸⁷

Amerikan vesikalarına göre; Dumlupınar'da mağlup edilenlere ek olarak Güneydeki Yunan birlikleri de onlardan iyi durumda değildi. 31 Ağustos'ta Uşak'a sığınabildiler, fakat dört tümenenden ancak ikisi bunu başarabilmişti. Birinci ve ikinci Tümenler savaş sahasındaydı. Yunan, bağımsız tümeni taarruz noktasını güçlendirmek için güneye giderken III. Türk Kolordusu ile karşılaştı. Bağımsız Tümen, kurtulmayı başardı, fakat hiçbir Yunan gücüne katılamadı.⁸⁸ Amerikan arşiv vesikaları enteresan şekilde Yunan geri çekilişi esnasında tedhiş birlikleri tarafından gerçekleştirilen mezalim ve geçilen her yerin yakılması hakkında en ufak bilgi kıvrıntısı içermemektedir. Oysa savaşı bu kadar ayrıntılı nakleden raporların Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılan köy, şehir ve kasabalar hakkında bilgi sahibi olmaması imkânsızdır.

Amerikan vesikaları buradan itibaren Türk Genelkurmay kayıtlarıyla uyum içindedir. Vesikalara göre; I. ve II. Yunan Kolorduları 1 Eylül'de Uşak'a girdiler. Yunanlıların kendine güveni kalmamıştı. Eylül'ün ilk gününde, Türkler karşısında konuşlandırılmış dokuz Yunan tümeninden sadece üçü savaşabilir durumdaydı. Bu tümenlerin birinci ve ikincisi Uşak'ın 15 mil (24 km.) kuzeyinde Kapaklar, 5. Tümen ise İshaklar cephe hattında idi. Beşinci Tümen halen birinci ve üçüncü Tümenlerden ayrıydı. Ertesi gece 40 millik (64 km.) bir yürüyüş sonrasında 1. ve 2. Tümenler 5. Tümenle birleşebildi.⁸⁹ Eskişehir'deki Yunan birlikleri henüz çok fazla zarar görmemişti.⁹⁰ Bu nedenle, dağınık Yunan birliklerinin birleşerek yeniden Ödemiş civarlarında savunma hattı kurmasının engellenmesi gerekiyordu.

Yunanlıların ümitsiz durumuna karşın İstanbul'daki Yunan temsilciliği, Yunan ordularının halen bir savunma yapabileceği ümidiyle 1 Eylül'de Güney Ordu Grubu ve I. Kolordu komutanı General Trikopis'i Başkomutan; Dousmanis, Sariganis ile Pallis'i ise üst düzey komutanlar olarak atadı. Amerikalılara göre; General Trikopis, Güney Ordu Grubu'nun ricatını idare etmekte oldukça başarılı bir performans göstermişti. 2 Eylül'de Uşak'ta Türklere esir düştüğünde Trikopis Başkomutan olarak atandığını bilmiyordu.⁹¹ Tam bu esnada Yunanlılar, Trakya'daki birliklerini Anadolu'ya naklederek yeni bir savunma hattı kurmaya çalışıyorlardı.⁹² Türk güçlerinin bir an önce İzmir'e ulaşması gerekiyordu. Bunun için insanüstü bir çaba ve direnme azmi lazımdı.

Amerikan kayıtlarına göre; Yunan geri çekilişi 31 Ağustos'tan sonra o kadar hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir ki, Türk birlikleri Yunanlılara yetişememiştir. Bu tarihten itibaren Yunan Ordusu'nun harekâtları herhangi bir askerî değere sahip değildir. Bununla birlikte harekâtlar insani açıdan önemlidir. General Trikopis ve kurmay heyeti 2 Eylül'de Uşak'ta Türklere esir düştü. Anlaşıldığı kadarıyla Türk

⁸⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁸⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁸⁹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁹⁰ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁹¹ NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

⁹² *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz, C. II, K.6, Kitap 3, s. 41-42.*

süvari birliğinin birkaç kıtası tarafından şaşırtılmışlar ve esir alınmışlardı. Mustafa Kemal'in [Paşa] nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu ve esir düşen General Trikopis ve kurmay heyetine yaptığı muameleyi savaş hukuku açısından tespit etmek son derece önemlidir. Amerikan vesikalari esirlere askerî kurallara uygun bir şekilde, büyük bir nezaketle muamele edildiğini kaydetmektedir. Uşak, 2 Eylül sabahı Yunanlılar tarafından boşaltıldı ve aynı günün akşamı Türk I. Kolordusu buraya yerleşti.⁹³

Yunan Ordusu kuşatıldığı ve askerler savaşmak istemediği için Trikopis ve generalleri teslim olmak zorunda kalmıştır. Trikopis, bir yıl önce, Kütahya-Eskişehir savaşlarında “kahvemi Talas'ta [Kayseri Amerikan Koleji] içeceğim” demiş, ordularının Kayseri'yi bile işgal edebileceğini dile getirmişti. Mustafa Kemal Paşa tarafından Talas'a gönderilerek kendisine kahve ikram edilmiştir. 1 Eylül'de Yunan Orduları Başkomutanı olarak atanan General Trikopis, esir düşmesini şu şekilde nakletmektedir: “1 Eylül gecesi Küçükler Köyü'nde kaldıktan sonra, 2 Eylül sabahı 04.00'da güneye doğru çekilme yürüyüşüne başladık. Bir müddet sonra, açlık ve yorgunluktan birlikler dağıldı. Uşak bir gün önce Türklerin eline geçmişti, akşama kadar savunma yapıp, gece Mesudiye-Kapaklar üzerinden çekilmeye karar verdik. General Franko burada bulunuyordu. Erler savaşmak istemediğinden teslim olmak zorunda kaldık”.⁹⁴

Amerikan vesikalarına göre; Yunanlılar, geri çekilişlerini devam ettirerek, 3 ve 4 Eylül'de Alaşehir'e, 5 Eylül'de de Salihli'ye ulaştılar. Ertesi gün Salihli ile Karataş arasında Ahmetli'den geçtiler. Bu tarihten sonra Yunan Ordusu'nun büyük bir kısmı askerî disiplinden yoksun bir şekilde dağıntı gruplar halinde başıbozuk bir şekilde geri çekildi. Yunan askerleri küçük gruplar halinde ya da ferdi olarak İzmir'e doğru kaçmaktaydı.⁹⁵ Türkler, bu birliklere yetişerek savaşıma şansını elde edemedi. 8 Eylül'de Ana Türk Ordusu İzmir'in 30 mil (48 km.) uzağındaki Karataş'a ulaştı. Türk Ordusu zorlu bir savaştan sonra kesintisiz takip ile üç günde yaklaşık 100 mil (160 km) yol kat etmişti.⁹⁶

İzmir, 9 Eylül'de 9. ve 14. Türk Süvari Tümenlerinin eline geçti ve şehir aynı anda Yunanlılar tarafından İtilaf Devletleri temsilcilerine devredildi. Yunan Ordusu'nun İzmir'e girişini bir gözlemci şu şekilde nakletmektedir: “Yunan Ordusu, İzmir'e başıbozuk bir şekilde silahlarını ellerinden fırlatarak hiçbir şekilde askerî olmayan bir düzenle girdi. Bir süvari taburu ve iki top bataryası İzmir'den askerî disiplinle geçen yegâne Yunan kuvvetiydi. Ordunun kalan kısmı dağıntı, kalabalıklar halinde hareket ediyordu.”⁹⁷

Yunan askerî personel ve mültecilerin boşaltılması belli bir düzen içinde yapıldı. Fakat Türkler İzmir'e ulaştığında bu işlemin sadece bir kısmı tamamlanabilmişti. Türkler, geri kalan iki Yunan Güney Grup Kolordusundan 50.000 esir talep ettiler. Şehre girdiklerinde sıkı bir askerî disiplinle hareket ediyorlardı, her şeyin düzgün bir şekilde gerçekleşeceği sanılıyordu. Böyle bir şey olmadı. 14 Eylül'de şehirde yangın çıktı ve kontrol edilemeyen bu yangın bir felakete dönüştü. Türkler, Rumlar

⁹³ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁹⁴ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 3, s. 53-54.

⁹⁵ NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

⁹⁶ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁹⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

ve Ermeniler yangını kimin başlattığı konusunda birbirini suçladılar. Fakat bunlardan hangisinin yangını başlattığı konusunda kesin delil bulmak şimdiye kadar mümkün olmamıştır. Yangın kontrol altına alınıncaya kadar şehrin önemli bir kısmı yandı. Bu esnada mültecilerin nakliyesine devam edildi. Şehirden 260.000 kişi boşaltıldı.⁹⁸

Amerikan arşiv vesikaları, Türk Ordusu'nun ileri harekâtında geri aldığı yerleri ve şehirleri ifade ederken “işgal/occupation”, Yunanlılar bir şehri işgal etmiş ise “almak/take” sözcüğünü kullanmıştır. Bu önyargılı tutum İzmir yangını ile ilgili kayıtlarda da göze çarpar. Nitekim Batılı kaynakların kahir ekseriyeti, İzmir yangınına Türklerin başlattığını ileri sürerler, oysa yangını Ermeniler çıkarmıştır. İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile görüşmesinde İzmir yangınının başladığı dönemde Ermeni Kilisesi'nde bulunan cephane ve silahların Türklerin eline geçmemesi için şehrin Ermeniler tarafından yakıldığını, yangın bölgesine giren birliğin başında bulunduğunu ve semte ulaşmadan yangının çıktığını söylemiştir. Bristol da günlüğüne, Ekrem Bey'in söylediklerini başka farklı kaynaklardan da duyduğunu, fakat Ermenilerin tüm İzmir'i değil, Türklerin eline geçmemesi için kilise ile bazı evleri yakmak niyetinde olduklarını düşündüğünü not etmiştir. Her iki durumda da İzmir'in Türkler tarafından yakılmadığı ortaya çıkmaktadır.⁹⁹ Amerika'nın İzmir Konsolosu George Horton, İzmir Yunanlılardan geri alınıncaya kadar görevinde kalmış, Yunanlılar ile birlikte şehirden ayrılmıştır. Yunan yanlısı tutumu ile tanınan Horton, 2 Eylül'de Yunanlıların panik halinde kaçarken Uşak ve Kütahya'yı yaktıklarını, III. Yunan Kolordusunun Eskişehir'den çekilirken burayı da yakmasının kuvvetle muhtemel olduğunu, İzmir'deki Yunan subaylarının panik halinde sürekli şehir yakmak tehdidinde bulduklarını rapor etmektedir.¹⁰⁰

Arşiv vesikalarında Yunan tedhiş hareketleriyle ilgili hiçbir bilginin yer almaması ilginçtir. Zira bu tür mezalimler sadece Yüksek Komiser Bristol tarafından raporlanmıştır. Bristol'un raporlarına göre; Yunanlılar sürekli aksini iddia etseler de ordu içinde bulunan tedhiş birlikleri geçtikleri kentleri özellikle yakmakta, kent sakinlerini öldürmekteydiler. İzmir'in işgalinden bir yıl sonra Yunan birlikleri Trakya'daki Bulgar topraklarını işgal etmiş ve dindaşları Hristiyan Bulgarların köylerini yakmış, savaş mağduru köylülerin mallarını da yağmalamışlardı.¹⁰¹

Kuzey Yunan Ordusu, Güney Ordusu'ndan daha az hasarla yenilmişti. Bu ordu da düzenden yoksun bir şekilde Mudanya'ya geri çekildi ve buradan Yunanistan'a gitmek üzere tahliye edildi. 15 Eylül'de, Türk taarruzu başladıktan sadece üç hafta sonra, Trakya'dakiler hariç, Türk topraklarında Yunan askeri kalmadı.¹⁰² Trakya'ya geçebilmek için tarafsız bölgenin aşılması gerekiyordu ve bunun için İtilaf güçlerinin yerlerini terk etmesi lazımdı.

Amerikan Arşiv vesikaları, Yunanistan'ın Anadolu işgalini dolayısıyla da sonuçlarını şu şekilde değerlendirmektedir: (1) Yunanlılar, İtilaf Devletleri'nin tam

⁹⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

⁹⁹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, War Diary, Confidential, October 17, 1926.

¹⁰⁰ George Horton, *United States Congress Reports, Senate*, Report No. 1230, February 26, 1922; The Consul General at Smyrna (Horton) to the Acting Secretary of State, Smyrna, September 2, 1922; The Consul General at Smyrna (Horton) to the Acting Secretary of State, Smyrna, September 4, 1922.

¹⁰¹ LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, Reports of Operation for Week Ending June 6, 1920. Part Four, June 7, 1920.

¹⁰² NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056.

desteğine sahip olmadan Küçük Asya’da kalmaya kesinlikle teşebbüs etmemeliydiler. (2) Küçük bir ülkenin büyük bir orduyu haftada bir çeyrek milyon sterlin maliyetle düşman toprağında tutması, üstelik dünyanın geri kalanı da bu tutumu desteklemiyorsa, rasyonel bir tercih değildir. (3) Açıkça görüldüğü üzere Yunanlılar etkin bir istihbarat desteğinden yoksundular. Bir ordunun ölüm uykusuna yatmış gibi, düşmanın bütün güçlerini bir noktada toplayıp büyük bir taarruza hazırlanmasından haberdar olmaması ve böyle bir harekâta izin vermesi akla aykırıdır.¹⁰³

Amerikan arşiv vesikalarına göre; 1922 yılı Mayıs ayında Yunan generallerinden sadece bir tanesi, kendilerine soru soran bir gözlemciye Türklerin taarruz yapabilecek güçte olduğunu; şayet böyle bir şey olursa başarı şansının bulunduğu söylemiştir. General Trikopis, Türklerin Afyonkarahisar’a saldırması halinde olabilecekleri önceden öngörmüştür. Peki neden bu görüşünü, Atina’yı Afyonkarahisar cephesinin zayıflatılmaması için uyarabilecek Başkomutan Hacıanestis’e kabul ettirmeye çalışmamıştır. Trikopis’in görüşünde ısrarcı olmama nedeni açıktır. Atina, General Papulas gibi yetenekli ve deneyimli bir komutanı görevden alıp yerine, bir general olmasına rağmen Anadolu’daki durumdan habersiz olan ve bu kritik görev için yeterli olmayan Hacıanestis’i getirirken askerlik bilgisini hiçbir şekilde dikkate almamıştır. Bu atama, Yunan Ordusu’nda geniş çaplı bir memnuniyetsizliğe neden olmuş, askerlerin subay ve hükümete olan güvenlerini sarsmıştır.¹⁰⁴

Arşiv vesikalarının Hacıanestis ile ilgili bu olumsuz yargısına ve mağlubiyetin faturasını Hacıanestis’e kesmesine karşın, Genelkurmay Başkanlığı harp cerideleri, Hacıanestis’in göreve gelmesiyle Yunan askerlerinin maaşlarının düzenli ödendiğini, ordudan firarların azaldığını ve disiplinin sağlandığını kaydetmektedir. Vesikaların değerlendirmesine devam edilirse; Yunanlılar, iki tümeni Afyonkarahisar’dan Trakya’ya kaydırırken büyük bir zamanlama hatası ve olay değerlendirme yanlışlığı yapmışlardır. Öncelikle, Küçük Asya’daki cephenin zayıflatılması tehlikeli bir hareketti. Buna karşın bazen, diğer bölgede büyük bir başarı kazanma şansı varsa bir bölgenin zayıflatılmasına değer. Bu olayda bahsedilen türden bir başarı şansı yoktur. Yunanlılara, iki tümen ile İtilaf Devletleri’nin rızası olmadan İstanbul’a yürümeleri halinde bu hareketlerinin meşru olacağı mı söylenmiştir? Yunanlılar şehri almak için yeterli güce sahipti. İtilaf Devletleri söyledikleri gibi gerçekte de Yunan işgaline karşı etkin bir direnç gösterecek miydi? Her durumda Yunanlılar, iki tümeni kaydırmadan önce iyi bir hesaplama yapmak durumundaydılar. İtilaf Devletleri’nin izni olmadan şehri işgal edemeyeceklerinden emin idiyeler, bu izni almadan asker kaydırma işlemi yapmamalıydı.¹⁰⁵ Arşiv vesikalarında açık ve satır arası olarak yer alan bu mülahazalara ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Arşiv vesikalarına göre; Türk Taarruzu başladığında, Yunan ordusu hızlı bir şekilde parçalanmıştır. Çünkü çok kötü bir şekilde idare edilmekteydi, anavatandan desteği yoktu, moral açıdan çökmüş, davasının gerçekleştirileceğine inancını kaybetmişti. Bir ordunun bu kadar hızlı ve ani çöküşü şaşırtıcıdır. Bu dönemde Atina’da bulunan Amerikalı bir gözlemci şu bilgileri kaydetmektedir: *“her ikisi de gerçekleşmesine rağmen, dağılma askerî olmaktan daha çok psikolojik nedenlerden ötürü meydana*

¹⁰³ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁰⁴ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁰⁵ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

gelmiştir."¹⁰⁶ Yunan ordu grup karargâhlarının Afyonkarahisar'da şehrin içinde kurulması önemli bir askerî hatadır. Karargâh cephe hattının gerisinde olsaydı, Türk taarruzundan bu kadar fazla etkilenmeyecek, bütünlüğünü muhafaza ederek emir verebilecekti.¹⁰⁷

Amerikan vesikaları Türk Ordusuyla ilgili de şu değerlendirmede bulunur: [Mustafa] Kemal'in ordusunu idaresi üst düzey komutanlık vasıflarıyla mükemmeldir. Türk Ordusu'nun harekâtları büyük bir ustalıklarla planlanmıştır. Yunanlılar, bahar süresince bir taarruz beklemiş fakat bu saldırı bir türlü gelmemiştir. Mustafa Kemal, düşmanın sabırsızlığını bilerek beklemiş, en uygun anda harekete geçmiştir. Türk Ordusu bekledikçe, Yunan Ordusunun cesaret ve azmi kırılmıştır. Mustafa Kemal, yaza kadar diplomasinin sorunları çözebileceği ümidiyle taarruzu geciktirmiştir. Zira taarruz yapabilecek mevsimsel zamana sahipti. Afyonkarahisar'a saldırılması askerî açıdan en akıllı yoldu. Sadece burada düşmanın İzmir ile iletişimi kesilebilirdi ve bu da yapılmıştır. Yunanlıların bol miktarda cephane ve iaşesi Türklerin eline geçmiştir. Türk Ordusunun gizliliği ve kuvvetlerini düşmana hissettirmeden Afyonkarahisar'da toplayabilmesi ise büyük bir başarıdır. İsmet Paşa'nın Bilecik ve Burhaniye'ye yaptığı aldatma saldırıları taktiksel açıdan mükemmeldir. Düşman asıl saldırının nereden geldiğini tespit edememiştir.¹⁰⁸

Amerikan arşiv vesikalarına göre Yunan savaşımdan alınacak dersler şunlardır; (1) Yunanlılar, birliklerini yaklaşık 400 mil genişliğinde (643 km.) bir cephe hattına dağıtarak kuvvet yığıma prensibini ihlal etmişlerdir. Buna bağlı olarak hareket prensibini de ihlal ederek acil bir durumda ya da yardım gerektiğinde askerlerini bir noktaya yönlendirmekte yetersiz kalmışlardır. Hızlı hareket edebilselerdi, Afyonkarahisar'daki durumu düzeltebilirlerdi. Ancak bu tür bir planlamayı düşünmemişlerdir. (2) Yunanlılar 400 mil genişliğindeki cepheyle askerî birliklerin ekonomik kullanım prensibini de ihlal etmişlerdi. Bunların aksine Türkler 40 millik (64 km.) bir cephe kurmuşlardı. Yunanlıların Afyonkarahisar etrafındaki savunma hatlarını neden daha güvenli bir şekilde oluşturmadıklarını anlamak güçtür. Türkler tarafından bir yıl rahatsız edilmeden buldukları konumda kolaylıkla hendekler kazarak güvenlik sağlayabilirlerdi. Aydın dolayında Türk süvarisinin hatları kolay geçmesi ve Afyonkarahisar'daki hızlı çöküş Yunanlıların güvenlik prensibini de ihlal ettiklerini göstermektedir.¹⁰⁹

Sonuç

Yunanistan, Venizelos tarafından I. Dünya Savaşı'na büyük hülyalarla sokulmuştur. Venizelos, I. Balkan Savaşı'ndaki kazanımları uygun şartlar altında Anadolu işgaliyle taçlandırmak istiyordu. Nitekim Balkan Savaşı'nda Ege'deki adaların önemli bir kısmı ve Batı Trakya Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Venizelos ile destekçisi Lloyd George'un öngöremediği tarihsel hadise; Harbi Umumi sonrası değişen dünya dengesi, Anadolu'daki kararlı direniş ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik kabiliyetidir. Bu nedenle Yunanistan'ın Anadolu işgali I. Balkan Savaşı'nın

¹⁰⁶ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁰⁷ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁰⁸ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

¹⁰⁹ NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

aksine Yunanistan için hezimetle sonuçlanmıştır. Amerikan Arşiv vesikaları Yunan yenilgisiyle ilgili önemli tespitlerde bulunmaktadır.

Arşiv vesikalarına göre, Yunanlıların ortak bir amaç, ortak bir hedef ve iyi bir idareten yoksun olması mağlubiyeti kaçınılmaz hale getirmiştir. Dünya tarihindeki hemen her savaşta, savaşan taraflar çok sayıda zafiyet göstermiştir. Bu doğal bir durumdur. Önemli olan, düşmanın zafiyetini avantaja dönüştürebilecek kurmay becerisine sahip olabilmektir. Her ne kadar Amerikan Arşiv vesikaları açıkça itiraf etmekten kaçınsa da Türk Ordusu, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idaresinde bu beceriyi yerinde ve zamanında gösterebilmiş, bu sayede büyük bir zafer kazanabilmiştir.

Arşiv vesikaları Yunan Ordusu'nun yaz boyunca, bir taarruz olasılığına inanmayı reddettiğini göstermektedir. Aslında Yunan Ordusu 1922 yılı Baharı sonrasında bir taarruz beklemiştir, fakat nereden saldırıya uğrayacaklarını kestirememişlerdir. Temel askerî kural, gerçek bir askerin kendisinin şaşırtılmasına izin vermemesidir. Amerikan vesikalarına göre; Yunanlıların Trakya'ya tümen kaydırılması büyük bir hatadır. Amerikalılara göre; Yunan Ordusu'nun Atina'daki hükümeti Küçük Asya işgalinin zorlukları ve Türk direnişi hakkında sağlıklı bilgilendirmemesi ve başarısızlıkları saklaması ise affedilir bir hata değildir.

Amerikalılara göre Türkler, güçlerini çok başarılı ve ekonomik bir şekilde kullanmıştır. Kocaeli Ordu Grubu'nu Yunan Kuzey hattını meşgul edecek şekilde tutmuşlar ve diğer bütün güçleriyle ana taarruz alanına yönelmişlerdir. Afyonkarahisar'ın güneybatısında Yunan cephe gerisine saldıran Türk süvari birliği büyük bir başarı göstermiştir. Kısaca Türk askerleri ihtiyaç duydukları yere, ihtiyaç duydukları sayıda gönderilmiştir. Türklerin hedefi İzmir idi ve bu hedef için her türlü ayrıntı çalışılmıştı. Bu uygulama kesin zafer prensibine güzel bir örnektir. Türk Ordusu'nun gizliliği sağlayabilmesi de takdire şayandır. Türk ordusunun, Aydın hattının yakınına, Bilecik hattının kuzeyine saldırması; bunun daha iyi barış şartları elde etmek amacıyla yapıldığı zannını uyandırmıştı. Yunan tarafında bu saldırının genel bir taarruz olduğu birkaç subay hariç çok geç fark edilmiştir.

Büyük Taarruzun başarısı yapılan planlar doğrultusunda alınan riskin büyük bir gizlilik içinde ve hızla uygulanmasına bağlıdır. 26 Ağustos'tan üç gün önce eldeki limanlar kapatılmış, düşmanı şaşırtacak şekilde Anadolu'daki iletişim kesilmiştir. Ordu büyük gizlilik içinde Afyonkarahisar'a kaydırıldı. Bilecik ile Burhaniye'deki aldatma saldırılarıyla düşmanın dikkati dağıtılmıştır. Afyonkarahisar'da ağır bir mağlubiyet alan Yunan Ordusu, panik halinde geri çekilmeye başlamıştır. Düzensiz yoksun çekilme esnasında Yunan tedhiş birlikleri geçtikleri Türk köylerini ateşe vermişlerdir. Oysa Arşiv vesikaları bu tedhiş faaliyetleri hakkında hiçbir kayıt içermemektedir. İlginç şekilde cephedeki ve cephe gerisindeki hemen her şeyi gözlemleyebilen Amerikalı saha görevlileri Yunan mezaliminden bahsetmemektedir. Yine Amerikan saha görevlileri Yunan Ordusu'na İngiltere tarafından sağlanan eğitim ve yönlendirme desteğini de göz ardı etmektedir.

Bu çalışma, sahadan gelen bilgi ve belgeleri kendi muhakeme süzgecinden geçirip mukayeseli bir şekilde değerlendirmeye tabi tutan Amiral Bristol'un yorumlarını daha nesnel bir yaklaşım olarak değerlendirip Büyük Taarruz ile ilgili literatüre yeni bir katkı getirmeyi hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- NARA, G-2 Report, T-452 Box No. 3056. American Military Attache, Athens, Greece, *War Detp. G-2 Reports, Covering the Greco-Turkish War during the Years 1921-22.*
- NARA, Records of the War Department General and Special Staff, Military Inteligence Division "Regional File", 1922-1944. Box No. 3056.
- NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.
- LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-II*, Reports of Operation for Week Ending June 6, 1920. Part Four, June 7, 1920.
- LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, US Naval Detachment in Turkish Waters, USS Scorpion, Confidential, Constantinople, August 24, 1922.
- LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, Report of Operations for Week Ending 6 August 1922. Confidential, July 30, 1922.
- LCMD-IV, *Report of Operations for Week Ending 30 July 1922*. Confidential, July 30, 1922.
- LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-IV*, US Naval Detachment in Turkish Waters, USS Scorpion, Confidential, Constantinople, August 24, 1922.
- LCMD, *The Papers of Mark L. Bristol-VII*, War Diary, Confidential, October 17, 1926.
- The Consul General at Smyrna (Horton) to the Acting Secretary of State*, Smyrna, September 4, 1922.
- The Consul General at Smyrna (Horton) to the Acting Secretary of State*, Smyrna, September 2, 1922.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 2, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1968.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 3, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1969.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, c. II, K. 6, Kitap 1, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1967.
- ADIVAR, Halide Edip, *The Turkish Ordeal*, The Century Company, New York, 1928.
- Akşam*, "General Trikupis Nasıl Esir Edildiğini Anlatıyor", 12 Nisan 1952. No. 12041.
- Akşam*, "Trikupis Anadolu Savaşını Anlatıyor", 11 Nisan 1952. No. 12040.
- American Military Attache, Athens, Greece, War Detp. G-2 Reports, Covering the Greco-Turkish War during the Years 1921-22.
- Armenian Military Attache, Constantinople, Turkey, War Detp. G-2 Reports, Covering the Greco-Turkish War during the Years 1921-22.
- YAVUZ, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.
- CHIROL, Sir Valentine, *The Turkish Empire*, 1914-1922.
- CHURCHILL, Winston, *The Aftermath*, Charles Scribner's Sons, New York, 1929.
- EARLE, Edward M., *Turkey, The Great Powers and the Bagdad Railway*, The MacMillian Co., July 1923.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.
- HORTON, George, *United States Congress Reports, Senate*, Report No. 1230, February 26, 1922.

KÖSE, İsmail, *Hicaz İsyani*, Selis Yayınları, İstanbul, 2014.

New York Times

Nutuk, Yay. haz. Zeynep KORKMAZ, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2005.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları-I, (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.

TAMKIN, Nicholas, *Britain, Turkey and the Soviet Union 1940-45*, Palgrave, Macmillan, Great Britain, 2009.

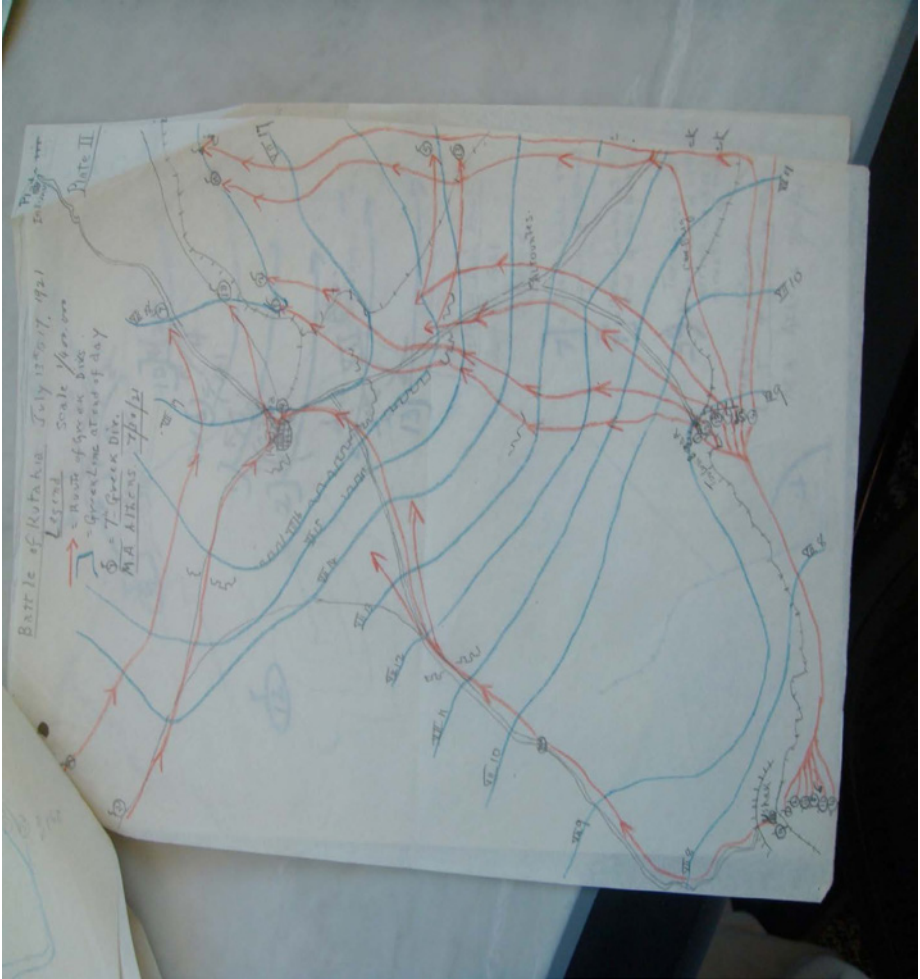
ÜÇÜNCÜ, Uğur, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012.

War Memoirs of David Lloyd George, c. IV, Ivor Nicholson & Watson, London, 1934.

Washington Post

WILSON, Grace, *Turkey, To-Day*, Hutchinson & Co., London, 1928.

WILSON, Grace, *Turkey, To-Day*, Hutchinson & Co., London, 1928.

* NARA, Report on Greek-Turk Military Operations, Box No. 3056.

